

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2015/9-10 szám

Tartalom

Villám

- [Búcsú Vasáros Lászlótól](#)

Emlékezet

- [Lefejezett Szíria](#)
- [Százötven éve ért véget az amerikai polgárháború](#)
- [Ballai László: II. Rákóczi Ferenc a dilettáns?](#)
- [Nándi Mihály: Rákóczi és a történelemhamisítás](#)
- [Ady Endre: A protestáns tévedés](#)
- [Lukáts János: Az illúzióvesztés tornyai](#)

Déliab

- [Radnóti Miklós: À la recherche](#)
- [Nagy László: Gyümölcsoltó](#)
- [Nagy László: A bomlás üzenete](#)
- [Ady Endre: A rejtőzködők hazája](#)
- [Lev Nyikolájevics Tolsztoj: Miért?](#)
- [Petőfi Sándor: Tigris és hiéna](#)
- [Petőfi Sándor: Szabadság, szerelem!](#)
- [Petőfi Sándor: Szomorú éj](#)
- [Guillaume Apollinaire: Kötéltáncosok](#)
- [Guillaume Apollinaire: Az éji szél](#)
- [Kosztolányi Dezső: Struccpolitika](#)
- [Dull Ernő: Menekültek](#)
- [Ballai László: Örökség](#)

Húrok

- [Hetven éve hunyt el Bartók Béla](#)
- [Kosztolányi Dezső: Bartók Béla](#)

Villám

Búcsú Vasáros Lászlótól

Tisztelt Hátramaradottak, Tisztelt Gyászolók!

Hiszen úgy van, ahogy a költő mondja: „mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már.” Mert, sajnos, egy ember élete, életpályája a halállal válik teljessé itt, ezen a földön. Mindenkinek, főképp a nagy egyéniségeknek, lehet képe az általa megtett útról, ám az út eleje, vége és teljessége titok marad az ember előtt. Vasáros László pedig nagy egyéniség volt. Mert közismert jó tulajdonságainak – intelligenciájának, kreativitásának és segítőkészségének – fejlesztése fölött ki tudott alakítani, képviselni és megőrizni egy saját világot. Én, András fia barátja, ezt a világot már itt ismertem meg Várgesztesen. Amikor először beléptem a mintagazdaságába.

Amikor húsz évvel ezelőtt, András hétvégi meghívására először beléptem a várgesztesi mintagazdaságba, Vasáros László itt sem volt. Személyesen legalábbis nem. Mert a mérnöki pontossággal megtervezett ágyásokban, a dúsan hajtó növényekben és egyáltalán abban a burjánzásban, amely, szerinte, a zöldségeskertet jelentette, minden egyes gyönyörűség paradicsomban, paprikában és uborkában megjelent, és teljesítménye csodálatot váltott ki bennem, aki hozzá képes csak szerény kontár kertész vagyok, aki az anyagot, amelyből vagyunk és amely körülvesz bennünket, sokkal kevésbé ismertem, mint ő.

De hát miből vagyunk, miből áll a világunk? Különböző kémiai elemekből, oxigénből, hidrogénből – asztáciumból. Az asztácium a periódusos rendszer 7. főcsoportjába tartozó elem, a halogéncsoport tagja, rendszáma 85, vegyjele At. Vasáros László, a vegyész tudományos munkásságának javát és igazi kiteljesedését az asztácium kutatása hozta meg. Kémikus pályafutásának csúcst, a legnagyobb elismerést az a felkérés jelentette, hogy működjön közre a Gmelin Handbook of Inorganic Chemistry 8-dik kiadásában az asztáciumról szóló ismertető megírásában. E kiadvány keretében ugyanis a Mengyelejev-féle periódusos rendszer minden eleméről egy-egy kötet jelenik meg ötévente, a téma legkiválóbb szakértői közül felkért három legjobb tolla alól. Az asztáciummal foglalkozó 300 oldal egyharmadát pedig, amely az elem vegyületének tulajdonságait ismerteti, Vasáros Lászlónak köszönhetjük.

De hát miből áll a világunk? Háborúkból, amelyek poklát Vasáros László gyermekként érte meg, politikai rendszerekből és ideológiákból – amelyek a legkevésbé sem akarnak hallani a tudomány szigorú igen-nem válaszairól –, amelyek ember és lélekgyilkos taposásait egész életében érezte, a fertőző propaganda által félrevezetett emberek tömegéből, akikhez újra meg újra szeretettel kell fordulni, és elmagyarázni nekik századszor is azt, ami igaz, a kezdetektől, végül pedig a tudományból, amelynek leállíthatatlan motorja a fejlődés. Öldöklő háborúban, tetszhalottá merevítő rendszerekben, propagandabohócokban nem lehet hinni – ám az általuk

uralt korokban is fennálló fejlődésben, annak utolsó, legmakacsabb reprezentánsában, a tudományban, igen. Valahol ennek a felismeréséből eredhetett az a makacs erő, amellyel Vasáros László végigharcolta az életet és győzelmet aratott az abban tenyésző kicsinység és sarlatánság felett. A tudomány ügyének vállalása egyszersmind a legszigorúbb önvizsgálat vállalása is, hiszen egy új kutatási eredmény korábbi álláspontok cáfolatát is megkövetelheti, egyszersmind a tudós újjászületését is, akinek – oly sokakkal ellentétben – képesnek kell lennie arra, hogy kimondja a szót: „tévedtem”. És akkor kutatni kell tovább, fáradhatatlanul.

A tudósnak képesnek kell lennie arra, hogy életében örökösen megújuljon, és munkáját újra meg újra kezdje, illetve, hogy nekivágjon az ismeretlen felfedezésének. Vasáros László pedig ilyen tudós volt. A Központi Fizikai Kutató Intézet reaktorával eredményes kutatásokat végzett a magkémia terén. A Nyugat-németországi Jülichbeli Magkutató Intézetben a forróatom kémiában képezte tovább magát, és az Asztácium elem kutatására szakosodott. A Budapesti Műszaki Egyetemen, „A magvisszalökés révén képződő forró halogénatomok kémiai reakciói alkilhalogénidekkel” című disszertációjával doktori címet szerzett. Növekvő szakmai elismertségét bizonyította, hogy hat évig a Szovjetunióban, a Dubnai Egyesített Atomkutató Intézetben működött vendégkutatóként. Ebben az időszakban több mint 10 nemzetközi konferencián vett részt és 25 nemzetközi tudományos folyóiratban publikált. Tudományos munkásságának esszenciája, a Gmelin Handbookban való értekezés 1984-ben jelent meg.

Mit sem tudtam e sikerről, amikor végre először találkozhattam vele személyesen – hiszen nem említette azt. A legtöbb ember, aki ilyen karriert fut be, nemcsak az eredményeit sorolja el, de be is mutatja vendégének okleveleit és kiadványait. Vasáros László még csak nem is célzott erre. Történetesen az ózonlyukról, pontosabban az ózonnól és az azzal kapcsolatos félreértésekről beszélt. Kimerítő részletességgel mutatta be a témát. Nyilvánvalóvá tette előttem az információ – és főleg a félinformáció, hogy például a dezodorok használata növelné az ózonlyukat –, valamint a tudás közötti különbséget, amely szerint az ózonlyuk mérete és elhelyezkedése koronként változik, még hozzá az atomenergia – azaz a Nap működésének a következtében. Amikor azonban úgy látta, hogy megértettem a tudomány válaszát, nem traktált tovább hosszasan a tárgykör alvariánsaival, hanem visszakanyarodott az élethez.

Az élethez, az életéhez. Mert az, aki saját világot képes kiharítani magának a mindenség hatalmas bányájából, csakis az képes teljességében élvezni az életet. „Tudod, Lacikám – mondta – Japánban, mielőtt bemész egy lakásba, le kell vened a cipődet, és adnak egy papucsot. De az a papucs mindig kicsi volt. Ja, és az ember beleverte a fejét a mennyezetbe.” Nevettünk. És nem mondta ki a konklúziót, hogy nyilvánvalóan a házat nem építi át az ember a vendégei miatt, de nagyobb vendégpapucsot talán mégis beszerezhetne. Ő pontosan tudta, hogy a népekhez, csakúgy az egyes emberhez, szorosán hozzátapadnak szokásaik, amelyeket kár lenne akárcsak megkérdőjelezni is. Mint azt, hogy az asztácium milyen vegyületeket alkot.

Laci bácsit nem lehetett nem szeretni. És nem csak azért, mert mindenről tájékozott volt, ugyanakkor a legnehezebb tudományos kérdésről is oly közérthetően mesélt, mint a paradicsompalántázásról. Mesélt. Egyike volt azon kevés embernek, akinek az ajkán mesévé formálódik és egészen különleges zamatot kap az élet. Jó volt hallgatni őt. Az ember szeretett volna olyan bölcsé és kiegyensúlyozottá válni, mint ő – és olyan boldoggá. Mert boldognak látszott, soha nem mutatta, hogy neki is lennének gondjai, például, hogy feleségének súlyosbodó betegsége mekkora növekvő terheket ró rá. Boldog volt, mert mint tudós az élet titkait kutatta,

mint kertész pedig életet teremtett és együtt élt a napszakokkal és évszakokkal, azaz a természettel. Kertjében átformálta a tájat, ugyanakkor része maradt annak. Tudta, hogy hol a helye az embernek a világban.

„Hol van az éj, az a kocsmá, a hársak alatt az az asztal?” Hol vannak azok az esték, amelyeket veled beszélgettünk végig egy-egy pohár bor mellett? Soha nem múlnak el. Mindig bennünk maradnak, amíg élünk, ha igazán szerettük őt.

BL, 2015. augusztus 15.

Emlékezet

Lefejezett Szíria

2015. augusztus 18-án lefejezték, majd egy oszlopra felakasztották Khaled Asszadot, Palmira nyolcvankét éves főregészét, aki ötven évig dolgozott a romváros régészeti feltárásán, és tudományos munkásságát mi fémjelezhetné jobban annál, minthogy Palmirát a világörökség részének nyilvánították?

2015. augusztus 18-án nem csupán az idős tudóst fejezték le, hanem egész Szíriát. Ez az ország, amelyben, hosszú történelme során, a legkülönfélébb – amorita, hurrita, egyiptomi, asszír, babiloni, perzsa, görög, római, zsidó és arab – népek élhettek békésen egymás mellett, egyszerűen megszűnt létezni, mint kulturális entitás. Az ország, amely a szellem bölcsője volt, a szellem koporsójává lett. Hóhérai, akik hadat üzentek mindannak, ami fény és csoda ezen a világon, Palmira felbecsülhetetlen értékű hellenisztikus és római műemlékeinek elpusztításába fogtak, ugyanakkor – hogy működésüket finanszírozhassák – az innen származó műkincseket feketepiacon próbálják eladni...

Az az ország, amely saját tudósait fejezi le, nem félreismert múltját igazítja ki, hanem egyenesen a jövőjével számol le. Amint már hétezer éve is az volt, egyre jobban átalakított világunkban még inkább a fejlődés lett az emberi túlélés kulcsa. A fejlődés, vagyis a tudomány. Nem pedig a vakhitek nevében folytatott, céltalan öldöklés.

Százötven éve ért véget az amerikai polgárháború

John Keegan, a kiváló angol történész nem csupán egyéni látásmódjával és hangvételével taglalja a múlt eseményeit, de rámutat arra, hogy a nagy törvényszerűségek és folyamatok mellett a történelem fordulatait egyéni szenvedélyek és tettek is meghatározzák. *Az amerikai polgárháború* című könyvében így ír a fegyveres konfliktus kitörésének okairól:

„Az amerikaiak nagy egyezkedők voltak. A XIX. század első felében fél tucat lényeges kompromisszummal egyszer már elhárították az ország szétszakadásával fenyegető válságot.[...] Sajnálatos módon azonban az amerikaiak az elvek emberei is voltak. Alapelveket foglaltak bele a kormányzati rendszerüket meghatározó fennkölt dokumentumaikba, a Függetlenségi Nyilatkozatba, az Alkotmányba és a Jognyilatkozatba, és ha szorult helyzetbe kerültek, az amerikaiak a kivezető úthoz az elveikben kerestek iránymutatást. Még szerencsétlenebb módon, Észak és a Dél 1861-ben fennálló nézeteltérésének fő pontjait elvi kérdésként is lehetett tálalni. Magának a köztársaságnak és a szuverén hatalmának oszthatatlansága, valamint az államok jogai egyaránt olyan dolgok voltak, amelyek a köztársaság aranykorának szenvedélyeihez kötődtek, és amelyeket újra fel lehetett idézni, amikor a köztársaság fennmaradása került veszélybe. Korábban is hivatkoztak ezekre, sűrűn ismételték és ismételtették a század korábbi évtizedeinek politikai perpatvaraiban az elvek olyan, lenyűgöző őszinteséggel és szónoki tehetséggel fellépő bajnokai, mint Henry Clay és John Calhoun. Végül pedig az volt sajnálatos, hogy Amerika félelmetes meggyőzőképességgel rendelkező véleményvezéreket termelt ki. A Dél balszerencséje az volt, hogy miután az évszázad első felében uralta a vitát, éppen azon a ponton, amikor az elvi kérdésben folytatott küzdelem megszűnt a szavak csatája lenni, és azzal fenyegetett, hogy átváltozik tettekre szólító felhívássá, Észak olyan vezetővel állt elő, aki jobban és hatásosabban beszélt, mint bárki a Dél akkori bajnokai közül. [...]

1861-ben a háborúnak nagyon közel kellett lappangania a vita felszíne alatt, [...] mert a köztársaság integritása és törvényes hatalma ellen intézett kihívás nagyon mélyről jövő népi szenvedélyeket korbácsolt fel.[...] 1861 két Amerikája, Észak és Dél, formálisan ki nem nyilvánított általános megegyezéssel úgy határozott, hogy az elvi ellentétek, amelyeket a viszály Abraham Lincoln elnökké választásával minden korábbinál élesebben vetett fel, elég súlyosak ahhoz, hogy fegyveres harcot indítsanak miattuk. Ez a döntés komor céltudatossággal ruházta majd fel a küszöbönálló konfliktust. A népek háborújává fog válni, és mindkét oldalon azok, akik addig egyetlen egységes egész részének tekintették magukat, ezentúl egyre inkább tudatában lesznek a különbségeiknek, és különbségeiket fontosabbnak kezdik majd tekinteni, mint azokat, az értékeket, amelyeket 1781 óta valamennyien állandónak és kötelező érvényűnek fogadtak el.”

A háborúra készülődve Észak és Dél vezetői arra fordították figyelmüket, milyen alakot öltjön a háború, ha az eléri népeiket. A déliek úgy vélték, a határaikat fogják védelmezni, és visszavernek minden behatolót. Észak számára bármely háború csakis lázadás lehetett, szembeszállás a törvényes renddel, amelyet le kell verni. De hogyan történjen mindez, és ami még lényegesebb, mely ponton kell vereséget mérni az ellenfélre? A Dél a felét tette ki az ország területének, hatalmas kiterjedésű földdarab volt, amely csak néhány, egymástól nagyon távol eső ponton érintkezett Észak már megszervezett régióival, így a Maryland és Pennsylvania alkotta atlanti partvidéki folyosóban, ebben a vasútvonalakkal bőségesen ellátott régióban. Létezett néhány bizonytalan érintkezési pont Észak és Dél között a Mississippi-völgyben, ahol bőséggel

álltak rendelkezésre egymással összekapcsolódó hajózható vízi utak, de alig akadtak városok, és a vidék nagyon ritkán lakott volt. Az 1861 áprilisában kitört háború rendszertelenül, tervezetlenül és jórészt irányítás nélkül kezdődött el. Az embrionális állapotú seregek ott estek egymásnak, ahol egymásra találtak. A Konföderáció azonban komoly előnyhöz jutott azáltal, hogy a háború első nagy csatája, az első Bull Run-i, az ő győzelmével zárult. E váratlan diadal a délieket arról győzte meg, hogy a végső győzelem kivívható. Ha ez a csata a másik fél győzelmével ér véget, amint könnyen megtörténhetett volna, gyorsabban véget vehettek volna a háborúnak, amelyért Északnak és Délnek egyaránt csekélyebb árat kellett volna fizetnie.

Bull Run után a háborút azonban mindkét küzdő fél erőforrásainak legteljesebb igénybevételével kellett megvívni. Bull Run hadászatiilag nem jelölte ki az előrevezető utat egyik félnek sem. A déliek továbbra is védekező helyzetben maradtak, de Lincolnnak és tábornokainak sem alakult ki a sikeres offenzívára vonatkozó stratégiája. George McClellan tábornok azt a haditervet agyalta ki, hogy kivonja a Potomac Hadsereget Washington környékéről, hajón átszállítja a Chesapeake-öblön, és a Richmond felé vezető utakon teszi partra. A félszigeti hadjárat azonban elgondolójának bátortalansága miatt megghiúsult, arra kárhóztatva a Potomac Hadsereget, hogy visszatérjen a Washington körül vívott, hiábavaló frontális csatákhoz. McClellan kudarca elősegítette Robert E. Lee tábornok csillagának felemelkedését is, aki három éven át hiúsította majd meg a Potomac Hadsereg minden támadó erőfeszítését, miközben saját hadseregével több offenzívát is indított mélyen az Unió területére.

Az Unió sikeres stratégiája csak a véletlennek köszönhetően alakult ki, amikor U. S. Grant tábornok a Henry- és a Donelson-erődnél aratott győzelme nyomán a Tennessee folyó mentén végrehajtotta az első komoly behatolást a Konföderáció területére. Grant ezzel belekezdett a „nyugati hadjáratba”, amely valójában az Egyesült Államok déli-középső részén zajlott. Grant két fő stratégiai alapelvét az képezte, hogy a hadsereg okozzon minél nagyobb emberveszteséget az ellenségnek és tartsa el magát a hadszíntéren talált élelemből és takarmányból. Az északi főparancsnok első nagy csatája – a Henry- és a Donelson-erőd bevétele után megvívott shiloh-i ütközet – rettenetes vérfürdő volt, amelyet követően a konfliktus az áldozatok számával vívott háborúvá változott. A háború fokozatosan halálra vérezte a Délt, miközben a népesebb Észak, bármennyire is megszenvedte a hadviselést, pótolta veszteségeit, és folytatta a harcot. Ahogy Észak fokozatosan elemészttette a Dél – körülbelül egymillió főnyi – hadra fogható férfiállományát, ugyanúgy pusztították seregei mind nagyobb mélységben a területeit. A shiloh-i hadjárat az első lépés volt Grant-nek a Dél kettészakítását célzó stratégiájában. A kettészakítást pedig az apró darabokra szaggatás követte, először amikor Grant átvágott Dél-Tennesseeen, hogy elérje Georgia déli részét, majd amikor elválasztotta a Mély Délt a határvidéki államoktól. Ezt követően Grant egyre kisebb töredékekre tudta szétmorzsolni a Délt, és közben egész idő alatt súlyos emberveszteséget okozott a déli seregeknek.

„Az amerikai polgárháború az egyik legrejtélyesebb a történelem nagy háborúi közül – összegzi Kegan. – Rejtélyes, mert meglepetésszerűen tört ki, és rejtélyessé teszi a heveség is, amellyel tüze elterjedt. A rejtélyesség fő oka az, hogy hogyan törhetett ki polgárháború egy olyan országban, amelyik története kezdete óta az emberek közötti béke eszméjének, a benne élők testvériségének szentelte magát.[...] A polgárháborút rejtélyessé teszi emberi geográfiája is. Olyan háború volt, amely kezdetben a két főváros, Washington és Richmond közvetlen közelségében látszott gyökerezni, ám utána, mint valamilyen, a trópusi növényvilágból érkezett agresszív gyomnövényfajta, a virginiai csatamezőktől távol szökött szárba Tennessee-ben, Missouriban és

Louisianában, gyakran látszólag bármiféle külső behatás nélkül. Abraham Lincoln, az új elnök, 1861-ben azt mondta, hogy» a háború bizonyos értelemben a rabszolgaság kérdése körül zajlik«, de 1862-ben és 1863-ban roppant erős, agresszív ágakat hajtott az akkori Egyesült Államok olyan részein is, ahol a rabszolgaság csak igen-igen alárendelt szerepet játszott a gazdasági és társadalmi életben. Csakugyan, amint ma már tudjuk, sok délit semmiféle személyes kapcsolat nem fűzött a rabszolgaság intézményéhez, sem rabszolgák tulajdonosaként, sem munkájuk igénybe vevőjeként. A rabszolgát jelentős számban tartó birtokosokat valójában gyakran nem szerették rabszolgát nem tartó szomszédjaik, bár ez nem tartotta vissza őket attól, hogy ezrével lépjenek be önként az új konföderációs hadseregbe, majd rémisztő vadsággal és csodálatra méltó katonai rátermettséggel harcoljanak a csatákban, amelyeket ez a hadsereg az Unióéval vívott. Van ennek a háborúnak még egy rejtélyes vonása: miért éreztek olyan férfiak, akiknek semmiféle ésszerű érdekük nem fűződött a háborúhoz, ellenállhatatlan késztetést arra, hogy olyannyira ádáz szenvedéllyel küzdjenek az északiak ellen, akik élethelyzetüket tekintve gyakran semmiben sem különböztek szegény sorsú déli ellenfeleiktől? Délen a közvetlen személyes indítékok hiányát sok esetben az a közszájon forgó paradoxon fejezte ki a legvilágosabban, hogy» a gazdag ember háborúja, de a szegény ember harca«, ami azt a tagadhatatlan tényt hangsúlyozta ki, hogy a szürke egyenruhás sorokban csak szórványosan fordultak elő nagy rabszolgatartók vagy a fiaik, viszont tömegesen a csak küszködve megélő kisbirtokosok, és az olyan emberek, akik semmilyen tulajdonnal sem rendelkeztek.

Észak és Dél egymáshoz viszonyított gazdasági ereje még egy rejtélyes dimenzióval ruházta fel ezt a háborút. A naplófőkönyvek színtelen, de objektív mércéje szerint is a Dél anyagi erejéből nem futhatta volna komoly háborús erőfeszítés hosszú idejű fenntartására Észak ellen.” (John Keegan: *Az amerikai polgárháború*, Akadémiai, 2012)

Ballai László: II. Rákóczi Ferenc a dilettáns?

Jelentős, hiánypótló feladatra vállalkozott Gebei Sándor, amikor *II. Rákóczi Ferenc és a Rzeczpospolita* címen közreadta tíz év alatt írt tíz tanulmányát. Mint könyve előszavában fogalmaz: „Korábbi történetírásunk sem kerülhette meg a magyar-lengyel kapcsolódási pontok bemutatását, de nem világította meg őket kellő mélységben, a lengyel és lengyelországi hatások magyarországi és erdélyi következményeit nem kezelte a szakirodalom jelentőségükhöz mértén.” Az I. Péter orosz cárral való kapcsolat feldolgozottsága kapcsán megkérdi: „Helyén értékelte-e a szakirodalom Rákóczi lengyel trónra való invitálását és az ezzel összefüggő 1707. évi varsói egyezményt?” Tovább emelve a mércét, leszögezi, hogy tanulmányaival bebizonyítja, mivel „a nemzeti és az európai ügyek aszinkron pályát írtak le, a nemzeti ügy a szatmári pacifikációval történő lezárása előremutató kompromisszum volt.”

Gebei szigorúan szaktudósnak tekinti magát és nem sok kísérletet tesz arra, hogy népszerű

tudományos művet alkosson, ami már abból is látszik, hogy a címben *rzeczpospolitą* ír, mondjuk, Lengyel-Litván Nemesi Köztársaság, vagy még egyszerűbben Lengyelország helyett, valamint stílusa is tekervényes, nehezen érthető, és rengeteg olyan utalást tartalmaz, amelyet lábjegyzetelnie kellene, ugyanakkor viszont rengeteg fölösleges lábjegyzettel terheli meg a könyvét. Arra is vállalkozik, hogy ő bizonyos kérdésekre hitelesebb és egyértelműbb válaszokat adjon, mint azt azok a Rákóczi-korban járatos kollégái tették, akiket egyébként meg is nevez. Ettől persze még kiváló kötetet adhatna közre, amelynek első tanulmányát e felütéssel kezdi:

„Aktuálisnak gondoljuk és érezzük, hogy néhány a magyar köztudatban meggyökeresedett, a történeti szakirodalomban eddig talán kellő figyelemre nem méltatott állításnak a nyomába eredjünk.” Ám olvasóját – akitől egyébként az előszóban fellengzősen a *sine ira et studio*, azaz a harag és részrehajlás nélkül tacitusi elvének alkalmazását kéri – már itt elbizonytalanítja. Voltaképpen minnek a bírálata vagy helyretétele következik? A magyar köztudaté? Vagy azoké a történészeké, akik ugyan helyesen értékelték az eseményeket, de nem tulajdonítottak kellő figyelmet a „köztudatnak”? A „köztudat” valóban histográfiai kérdés lenne a XX. század legkülönbébb ideológiáival megterhelt Magyarországon, nem pedig politikai? Mindenestre Gebei a *II. Ágost lengyel király és a magyar ügy, a II. Rákóczi Ferenc és lengyelországi támogatói*, valamint az *1704. évi lengyel konföderációk és a szécsényi konföderáció* című tanulmányában bőséges bizonyítékkal szolgál a korszak lengyelországi történelmével kapcsolatos kimerítő tárgyi ismereteiről, és kiválóan megvilágítja a Lengyel-Litván Nemesi Köztársaság konföderációi és a nagy északi háború közötti összefüggéseket.

A könyv leginkább figyelemre méltó és újszerűnek tekinthető megállapítása annak, a történettudomány által ismert ténynek a hátterét okolja meg, hogy a Rákóczi-szabadságharc Lengyelországból miért nem kaphatott érdemleges segítséget: „Néhány jelentős funkcióban is tevékenykedő, 1697-ben még franciabarát politikát követő lengyel főúr kettős játszmát folytatott. titokban nem kizárva a francia támogatásban részesülő svéd győzelmet sem, jelképes segítségben részesítette a Lengyelországban bujdosó, franciák patronálta Rákóczit, miközben a legitím uralkodótól, a megvetett »szásztók« legrangosabb állásokat és javadalmakat szereztek meg maguknak.”

A részletismeretek tehát kimerítőek, de most vegyük sorra Gebei tudományt „előremozdító” nagy állításait:

„Lengyelországban Rákóczi és Bercsényi nem voltak politikai menekültek.” Ez már Rákóczi emlékirataiból is világosan kiderül és a Rákóczi-szakirodalom legtöbbet publikált történészei, R. Várkonyi Ágnes és Köpeczi Béla sem állítanak ilyesmit.

„A nagy északi háború – a közhiedelemmel ellentétben – a Rákóczi-szabadságharc kirobbanását, illetve kibontakozását egyáltalán nem segítette elő.” Ami a „köztudatot” illeti, alig hiszem, hogy annak része lenne a nagy északi háború általában is, nemhogy szorosabban véve a Rákóczi-szabadságharc vonatkozásában, viszont egyetlen jelentős történészünk sem közölt effajta elméletet.

„Annak ellenére, hogy a »vezérlő fejedelem« terminus technicust a szövetséglevél szó szerint tartalmazza, nem lenne itt az ideje, hogy korrigáljuk ezt a félreértelmezésre alapot nyújtó, pontatlan fordítást? [...] A *dux* (pro libertate confoederatorum Regni Hungariae statuum et ordinum) [a Magyar Királyság szabadságért szövetkezett státuszainak és rendjeinek vezére – a

szerk.] – a korabeli »vezérlő fejedelem« és a szakirodalom által változtatás nélkül átvett, tartalmilag félreérthető formát az adekvát »vezérfejedelem« kifejezéssel kellene felváltani.” Gebei szerint a félreértés abban áll, hogy a vezér (dux) Rákóczi nem a szövetkezett rendek fejedelme (princeps) volt, hanem Erdélyé, ráadásul birodalmi herceg is volt, amelyet szintén a dux cím jelölt.

Meggyőződésem, hogy 1705-ben minden státuszbeli ember tisztában volt azzal, hogy kicsoda II. Rákóczi Ferenc, és a személyére és hatáskörére nézve semmilyen félreértés nem adódott a „vezérlő fejedelem” címből. A „köztudat” szempontjából meglehetősen anakronisztikusnak tűnik, hogy valaki „visszamenőleges hatállyal” kijavítson egy kétszáz évvel ezelőtt meggyökeresedett kifejezést. Tudományos szempontból viszont azért kifogásolható e megközelítés, mert csupán a korábbi sablonokból indul ki, és nem feltételezi a fejlődés, az új – mind státuszbeli, mind nyelvi, nem utolsó sorban pedig történeti – minőség létrejöttét. 1705-ben a szécsényi országgyűlés ugyanis nem összeeskábálta, hanem megalkotta a „vezérlő fejedelem” titulust, mint újdonságot egy olyan helyzetben, amelyben még nem volt az ország, hiszen mindenféle rend- és rangbéli lakosa szövetkezett a szabadságért a törvénysértő király ellenében. Történeti jelentőségét tekintve még a Gebeinél kevésbé éles szemű histográfusoknak is feltűnhet, hogy Szécsényben voltaképpen alkotmányozó rendi gyűlés zajlott le, amely ideiglenes államfőt, azaz vezérlő fejedelmet választott.

Aggályosnak tartom azt is, hogy a Rákóczi-szabadságharc rendi szövetségének tekintetében Gebei kizárólag a lengyel mintából indul ki, és nem csupán azért, mert a lengyel állam bukásában súlyos szerepet játszott a nemesi köztársaság működésképtelenné válása. A nemesség az államforma és az államfői tisztség szécsényi kodifikációja előtt is konföderációs alapon csatlakozott szabadságharcához. A konföderációs mozgalmaknak gazdag magyar hagyományait is érdemes volna felidézni, nevezetesen Zrínyi Miklós és a Wesselényi-összeesküvés résztvevői is ilyen alapon képzelték el a haza sorsának javítását, emlékü pedig még elevenen élt a Rákóczi-szabadságharc idején.

„Nem látom akadályát annak, hogy a szakirodalomban, majd annak: nyomán a kézi- és tankönyvekben országgyűlésekkel történő egybemosásuk helyett a szabadságharcgeneralis conventusait, országos gyűléseknek vagy még inkább *konföderációs országgyűléseknek* nevezzük – olvashatjuk Gebeinél. – Ezzel a fogalmi különbségtétellel érzékeltethetjük, hogy a Rákóczi-szabadságharc országgyűlései ideiglenes jelleggel, ideiglenes törvényhozó intézményként működtek, legitimitásuk a sikeres fegyveres küzdelem idejére korlátozódott” – nem úgy, mint Bocskai, Bethlen és I. Rákóczi György Magyarországon tartott országgyűlései esetében. E fejedelmeket ugyanis – magyarázza a szerző – egyfelől a magyar királyok legitim uralkodóknak ismerték el, akiknek, mint princepsoknak a javára őket megillető jogokról ideiglenes jelleggel lemondtak a Magyar Királyság egy részén, másfelől a Bocskai és Bethlen alatt elfogadott artikulusokat az „igazi országgyűlések” utólagosan törvényerőre emelték. Ellenben II. Rákóczi Ferencre nem ruházták át az uralkodói hatalmat, s őt ezért nem is tekintették Bécsben uralkodásra feljogosított személynek, valamint „a királyság közjogi értelmezése szerinti ex lex helyzetben megszületett határozatok az 1712-15-ös országgyűlésen egy tollvonással érvényüket veszítették.”

Gebei tehát általánosságban megkérdőjelezi a függetlenségi mozgalom létjogosultságát, így a Rákóczi-felkelés mellett az 1848-49 vagy az 1956-os szabadságharcét is, amelyek „artikulusait” szintén visszavonták. Ugyan melyik hatalomtól várható el, hogy önként üdvözölje az ellene támadó megmozdulást? Talán Bocskai és Bethlen nem fegyverrel kényszerítette ki Bécstől az

elismerést? Arról nem tud a szerző, hogy a Rákóczi-szabadságharc addig soha nem látott társadalmi támogatást élvezett, hiszen nem csupán a nemesség vagy egyes fegyveres rétegek álltak mögé, hanem a jobbágyság túlnyomó része is? A tudomány pedig éppen a népfelséget tartja a szuverenitás legmagasabb fokának. Nem lenne szükséges ebből a szempontból is megvizsgálni a Rákóczi-szabadságharcot? Hiszen nyilvánvaló, hogy az ugyanekkor egyébként törvénytelenül működő rendi intézmények nem képviselték az ország lakosait, intézkedéseik pedig nem tükrözték az ő akaratukat. Ha tehát bevezetjük szakirodalomba, majd annak nyomán a tankönyvekbe a „helyes” *konföderációs országgyűlés* fogalmat, akkor azt fűzzük hozzá magyarázatképpen, hogy ezzel gyökeresen új képviseleti forma jött létre Magyarországon, amely – a vitélő rend bevezetésével és széleskörű társadalmi támogatottságával – a népszuverenitás bizonyos formáját is megtestesítve páratlanul haladó volt a korabeli Európában.

„Feltűnő, hogy minden politikai szereplő kettős játékot űzött. Miközben a sandomierzi konföderáció vezetői siettek I. Péter cár óhajának megfelelni, az új királyválasztás feltételeit törvényesen biztosítani, kitűnik, hogy titkon reménykedtek a Szaniszlóhoz [a cár patronáltja – a szerk.] való csatlakozásban. Maga I. Péter cár is két vasat tartott egyszerre a tűzben. Diplomáciai erőfeszítései arra irányultak, hogy valamelyik európai nagyhatalommal, akár Svédországgal, akár Franciaországgal, akár a Német-római Császársággal hivatalos együttműködést alakíthasson ki. Oroszországnak megfelelt volna akár egy svéd-orosz béke, akár egy katonai szövetség a császársággal Franciaország és Svédország ellen. Csak az elszigeteltségből kitörhessen.[...] II. Rákóczi Ferenc ugyancsak kettős mértékkel mért! Miután elfogadta az orosz cár közreműködésével a lengyel trónra való jelölését, a tárgyalások minden mozzanatáról tájékoztatta XII. Károlyt és I. Szaniszlót.”

A fentiekből pedig éppen az a „feltűnő”, hogy Rákóczi az egyetlen politikus, aki nem űzött kettős játékot épp azért, hogy míg a többiek titkos machinációkkal igyekeztek megtéveszteni ellenfeleiket, ő a lépéseiről valamennyi érdekelt felet tájékoztatta! Meglepő az az erőfeszítés, amellyel Gebei Rákóczi dilettantizmusát igyekszik bizonygatni a kötetben – egy ízben oly módon is, hogy Bercsényit nevezi „tapasztalt politikusnak” –, noha igen figyelemre méltó az a tisztán látás, amellyel a fejedelem kiigazodik az európai nagypolitikában, holott abba a szabadságharc előtt nem kapcsolódott be. Belpolitikai téren pedig Rákóczi szintén a reális erőviszonyokat felmérve építkezik és teremti meg államrendszerében a rendi keretek között elérhető legnagyobb hatékonyságot.

Rákóczi dilettantizmusát hivatott bizonyítani a könyv azon passzusa is, amely szerint a konföderációs alapokmány szerint a „régisabadságok” visszaszerzéséig folyik a szabadságharc. „Kérdés: Vajon a deklarált régi, ősi szabadságok tartalma milyen mélységig tágítható? – elmélkedik Gebei. – A szabad (magyar) királyválasztás jogának »eltüntetése« egyértelműen a rendek több évszázados jogainak csorbítását jelentette, de a szabad (erdélyi) fejedelmválasztással is ez a helyzet? Ügy véljük, hogy nem, mert az *electio principis* jogát lebegtette a Diploma Leopoldinum. Amikor 1704-ben az erdélyi »rendek« Rákóczit távollétében megválasztották fejedelmüknek (tisztségébe csak 1707-ben iktatták bel), és Rákóczi azt el is fogadta, jogi csapdába navigálta magát. Azt várta el az általa illegitimnek tekintett magyar királytól, hogy legitimálja fejedelmé választását. Ebből a feloldhatatlan jogi nonszenszből táplálkozott az engedélyével zajló tárgyalásokhoz való viszonya is. A törvényességre oly kényes Rákóczi Lengyelországba távozásakor – talán azért, mert hazatérését aratásra ígérte –, sorsdöntő kérdéseket nem rendezett.”

Gebei maga is azt írja, hogy a Diploma Leopoldinum lebegtette a szabad fejedelmválasztás kérdését, az tehát e tekintetben nem értelmezhető jogforrásként. Az 1691-ben kelt okirat megemlétekor a szerző elfelejti megemlíteni, hogy az egy nem egészen hat évre szóló rendelet volt, és elvileg II. Apafi Mihály nagykorúságával érvényét veszítette, így az – idézőjelbe tett – erdélyi rendek nem pusztán önkényből tulajdoníthatták magukénak az *electio principis* jogát. A Habsburgok pusztán ellenkezésére szintén nem lehet jogot alapítani. Lengyelországba pedig – ha már oly kényesek vagyunk a helyes megfogalmazásra – nem „eltávozott”, hanem „elutazott” a fejedelem, mégpedig azért, mert – mint azt egyébként Gebei részletesen taglalja – a „tapasztalt” Bercsényi az orosz cári segítség lehetőségéről szőtt légváraival alaposan félretájékoztatta őt. Nyilvánvaló, hogy egy ideiglenes utazás nem igényel végleges intézkedéseket. Rákóczi működésében a hozzá nem értés csupán a katonai ügyek terén figyelhető meg, amelyekről azonban Gebei nem ír.

A könyv végére érve az olvasónak – akár a „köztudat”, akár a „szakma” oldaláról érkezzen is – az az érzése támad, mintha azt közreadása előtt a szerző nem olvasta volna el. A legnagyobbaknak tekintett történészeknél is megfigyelhető, hogy több bört is lenyúznak egy rókáról, ám arra azonban ügyelni szoktak, hogy egy kötetben belül ne ismételjék magukat, Gebeinél ellenben több tanulmány esetében nem csupán a vezéreszmék, hanem hosszú oldalak ismétlődnek meg teljesen változatlan formában. Ez a könyv kohéziójának gyengítésén és a mű tautológikussá tételén túl azoknak a Kádár-korabeli egyetemi jegyzetíróknak a gyakorlatát idézi, akik így akarták felduzzasztani az oldalszámot. Az egyetemek számának gyarapodása nem feltétlenül jelenti az oktatás általános színvonalának emelkedését, sőt, mutatis mutandis annak csökkenését, a kutatás felhígulását is eredményezheti, hiszen világos, hogy több katedrához több professzor, több doktorandusz és több – olykor kínkeservvel megtalált – téma is szükséges.

Összefoglalóan Gebei Sándor nem valósította meg a könyvének előszavában kitűzött céljait. Nem II. Rákóczi Ferenc és a *rzeczpospolita* kapcsolatairól olvasunk, hanem arról, amit Gebei a fejedelmről és a Lengyel-Litván Nemesi Köztársaságról tud. Nem dőlnek meg korábbi történészek elméletei, és amellet sem hangzik el egyetlen érv sem, hogy a Rákóczi-szabadságharc szatmári pacifikációval történő lezárása miért lett volna előremutató kompromisszum. Véleményem szerint ugyanis a szatmári béke lényegében konzerválta azt a tényt, hogy a Habsburgok elfoglalták – nem pedig felszabadították – hazánkat, azt erőforrásainak kiszipolyozása mellett gazdasági embargó alá helyezték, katonai kormányzóságokra szabdalták, nemzetiségeit céltudatosan egymás ellen hangolták, és működésükkel már ekkor tevőlegesen hozzájárultak azoknak a törésvonalaknak a kialakulásához, amelyek a történelmi Magyarország felbomlását idézték elő. Ez persze lehet vitakérdés is, amelyet a szerzőnek egy ekkora tudásbázis birtokában különálló tanulmány keretében kellett volna megcáfolnia. Ám Gebei nem hogy nem tárt fel perdöntően új tényeket a Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatban, de az eddigi ismeretek értelmezését is eltolta a fennálló jobboldali keresztény konzerváció ideológiai erővonalainak irányába. (Gebei Sándor: *II. Rákóczi Ferenc és a rzeczpospolita*, Akadémiai, 2013)

Nándi Mihály: Rákóczi és a történelemhamisítás

Megint a történelemhamisításon alapuló politikai mítoszgyártás korszakát éljük, így rendkívül tanulságos kézbe venni Vörös Boldizsár *Történelemhamisítás és politikai propaganda* című könyvét, amely az előző diktatúra ez irányú gyakorlatát mutatja be. A szerző kimerítő részletességgel elemzi II. Rákóczi Ferenc és az oroszok feltételezett kapcsolatait, valamint a Guszev-kérdést. Mindkét ügy szála Illés Bélához vezetnek.

Illés Béláról (1895-1974) az 1978-ban megjelent *Irodalmi Enciklopédia* a következőket írja:

„A Tanácsköztársaság idején Újpesten kulturális munkát végzett, majd ugyanott katonai politikai biztos volt. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe, majd Csehszlovákiába, majd ismét Bécsbe emigrált. 1923-tól a SZU-ban élt. A proletárirók világszervezetének titkára, majd a főtítkára lett. 1944-től a Magyar Újság, később az Új Szó szerkesztője volt. Részt vett hazánk felszabadításában. 1949-ben a szovjet hadsereg alezredeseként szerelt le. [...] Írásait a világos stílusú, Mikszáth óta különösen jellemző anekdotázó modor, a humor és a humanista állásfoglalás teszik kedveltté.”

Hogy ez a derék humanista mit csinálhatott a Tanácsköztársaság politikai tisztjeként, azt könnyű elképzelni. Vörös Boldizsár könyve pedig végső soron ahhoz segít hozzá, hogy „kulturális munkájának” színvonalát is felmérhessük. Illés működésének indítórugóit a szerző az 1870-1914 közötti időszak Európájának „tömeges hagyomány-termelési kényszerében” látja, az ekkoriban végbemenő mély és gyors társadalmi változások miatt ugyanis a különféle feltörekvő csoportoknak új eszközökre lett szükségük a társadalmi kohézió és identitás biztosításához, kifejezéséhez, továbbá társadalmi kapcsolataik strukturálásához. Egyszerűbben szólva: „nemcsak a hétszilvafás nemesek és nemcsak az ugorkafás parvenük, hanem a radikálisok, demokraták, szabadgondolkodók, sőt szocialisták is keresnek ősoket. És ez érthető is, mert az őskeresés náluk egyszerűen önvédelem. A fennálló rend, amely mindig görcsös erőfeszítéssel, minden eszközzel védekezik a progresszív törekvések ellen, legtöbbször azzal akarja diszkreditálni támadóit, hogy azt kiáltja feljükk, hogy hazaárulók, hogy idegenek a nemzet testétől-lelkétől, hogy gyökértelenek a hazai földben és gyökértelenek általában az ember természetében. Minden forradalomnak, a tekintélyek minden ledöntőjének szüksége volt tekintélyekre, olyan tisztas tradíciókra, amelyek bizonyosságot tesznek mellette éppen a tekintélydöntögetésben. És még a mai szocializmus is, amely éppen a maga újságában, a mai viszonyokban való gyökerezésében látja jogosultságának legfőbb igazolását, még ez a tudományos szocializmus is bele akar kapcsolódni szellemi ősök sorába. Engels írja: »Mi, német szocialisták büszkék vagyunk rá, hogy nemcsak Saint-Simontól, Fourier-től és Owentől származunk, hanem Kanttól, Fichtétől és Hegeltől is.«”

Illés pedig nem egyébre kívánt büszke lenni, mint arra, hogy a magyarországi szovjet-forradalmi hagyomány egyenesen a Rákóczi-szabadságharcig vezethető vissza. Az *Igaz Szó* 1944. április 25-i számában így írt:

„1703 esztendejének októberében Rákóczi Ferenc (ki a német fegyházból megszökve lengyel földre érkezett) üzenetet küldött Magyarországra: jövök, jövünk! Gyújtsatok tüzeket a Kárpátok ormain, hogy lássuk, hol vezet az út Magyarországra.

És a Kárpátok lakói – magyar és ukrán jobbágyok – pásztortüzeket gyújtottak a magas Verhovinán.

Rákóczit Krakóban nagy csalódás érte. A lengyel király azt ígérte neki, hogy ott 70 ezer katona áll készen elkísérni őt Magyarországra és 800 ezer aranyforint a felszabadító háború első költségeire. Az ígéret ígéret maradt. Krakóban csak 46 orosz tüzér várta Rákóczit (kiket Nagy Péter orosz cár küldött oda) és 7 ezer aranyforint – Péter ajándéka. 46 katonával, 7 ezer forinttal háborút indítani a német ellen – merész vállalkozás. De Rákóczi tudta, hogy várják, tudta, hogy a magyar nép akar és tud harcolni a szabadságáért. A Kárpátok ormain lobogó pásztortüzek mutatták neki az utat.” Rákóczi katonáival átkelt a Vereckei-szoroson, majd a vezér „és a 46 orosz az első éjszakát Verecke és Volóc között egy magányos házban, a »Vörös korcsmában« akarták eltölteni. De nem csak a nép tudta, hogy jön a szabadító, tudta a német is. És a Vörös korcsmát éjfél tájban körülvette a vasas német. Az orosz tüzérek jól verekedtek, de a sokszoros túlerő ellen kellett harcolniuk. Már az utolsó orosz is több sebből vérzett, mikor Rákóczinak sikerült a ház mögött álló kerítésen átugorva az erdőbe menekülnie. Órákon át bujdosott egyedül a Kárpátok rengetegében. Hajnaltájt útját állották: négy mezítlábas paraszt kiegyenesített kaszát szegezett a mellének. Ellenállásra gondolni sem lehetett. Rákóczi fogoly lett.

A parasztok egy erdei tisztásra vezették. Ott sok száz kaszás paraszt élén egy nagy bajuszú, döngő hangú harcos fogadta – akinek oldalán hatalmas, remekmű kard lógott – de lábán csak bocskor volt. Rákóczi a hozzá intézett kérdésekre sokáig nem válaszolt, de végre is kitört:

– Banditákkal nem tárgyalok!

– Banditákkal? Mi nem banditák vagyunk, hanem Rákóczi Ferenc úr katonái. Én pedig Esze Tamás tábornok vagyok – mondotta önérzetesen a bocskoros vitéz.

A bársonyruhás Rákóczi megölelte és megcsókolta mezítlábas tábornokát.”

Mármost Rákóczi 1703 júniusában lépett Magyarországra, és – Lengyelországban maga is bujdosó lévén – esze ágában sem volt, hogy tüzeket gyújtasson. II. Ágost király semmiféle támogatást nem ígért neki, sőt, kész volt őt kiszolgáltatni Lipót császárnak. Rákóczi éppen ezért be sem tehetette a lábát Krakóba, és nemhogy negyvenhat, de egyetlenegy orosz tüzér sem várta, sem pedig Nagy Péter orosz cár hétezer aranyforintja. Honnan is tudhatott volna hirtelen elhatározott kalandorvállalkozásáról a cár, és miért támogatta volna azt? A határon átkelve a fejedelem egy kétszáz-ötven főnyi, rosszul felfegyverzett, szedett-vedett felkelőcsapatot talált, amelyet fegyelmetlenségért alaposan összeszidott, a parasztok pedig meghajoltak határozott szavai és nagyúri – tehát feudális – tekintélye előtt. A „Vörös korcsmai” csata, az orosz tüzérek mártíromsága, Rákóczi menekülése, kaszás parasztoktól való elfogatása és Esze Tamással való testvéri összelellekezése már-már nevetséges hazugságnak tűnik. De 1944-ben korántsem minősült annak. Mint ahogy ma is sokan komolyan veszik a szovjet csapatok 1989-es kivonására utaló kijelentést: „Megmondtuk a hegynek, hogy menjen el, és a hegy elment.”

Illés 1944 és 1947 között publikált cikkeiben egyre nagyobb hangsúlyt kapott II. Rákóczi Ferenc és I. Péter fiktív kapcsolata. A kitalátor 1944-es írásaiban még csak azt állította, hogy az orosz uralkodó 1703-ban egy alkalommal segítette a szabadságküzdelmet. 1945-ben már leszögezte, hogy a fejedelem „1703-tól 1711-ig állandó kapcsolatban állott” a cárral, a neki küldött leveleiben kifejtette külpolitikai koncepcióját, és „az oroszok rendszeresen támogatták Rákóczit tüzérséggel, tisztekkel, sőt időnként pénzzel is. 1946-ban már azt tudatta olvasóival,

hogy I. Péter megértette, sőt a magáévá is tette Rákóczi elgondolásait. Az 1947-es Jepticin-cikkből pedig már az derül ki, hogy a vezérlő fejedelem 1703-1711 között „*állandó és szoros kapcsolatban*” állt a cárral, az oroszok nemcsak „időnként”, hanem „rendszeresen” segítették pénzzel mozgalmát, az orosz uralkodó felismerte a szabadságharc, a független Magyarország jelentőségét, elfogadta Rákóczi külpolitikai koncepcióját és „mindenben” támogatta őt. Az Illés Béla által „ismertetett” 1706-os „Rákóczi-levél” a kelet-európai népek németellenes összefogását javasolja, amelyben Magyarországot védőbástyának szánja, ezzel nem csupán kesztyűt dobva a II. világháborús antibolsevista politikusi megnyilatkozásoknak, hanem –történelmünk folyamatait teljesen kifordítva magukból – új ideológiai koncepciót állítva fel, miszerint Magyarország nem általában a Nyugat vagy éppen a németiség védője lenne a Kelettel szemben, hanem egyenesen a Kelet védője a Nyugattal szemben.

Az 1940-es évek végén politikai nyomásra mind „hatékonyabban” kellett történelmileg legitimálni a „szovjet-magyar barátságot”, és Illés, az egyre árnyaltabb Rákóczi–Nagy Péter kapcsolatot megjelenítő fikcióival – amelyekben Morozov tüzértiszt még azt is elmagyarázza emlékirataiban, hogy Nagy Péter miért nem segíthette győzelemre a Rákóczi-szabadságharcot – tökéletesen megfelelt ennek az elvárásnak. Ámde az írói világ csak az igazság konok szeretetére épülhet. Illés, a bértollnok, a továbbiakban is a saját csapájában vergődött: „A kitaláció néhány, tartalmi szempontból nem lényeges változtatással Illés Béla 1974 elején bekövetkezett haláláig megjelent a *Honfoglalás* 1954-es, 1955-ös, 1963-as, 1964-es, 1970-es és 1972-es kiadásaiban is – írja Vörös Boldizsár. – A fikció regénybeli ábrázolását ekkoriban nemcsak az írónak még az 1940-es években napvilágot látott cikkei, a szépirodalmi alkotás előző kiadásai és az 1940- 1950-es években megjelent történettudományi művek hitelesíthették, hanem az is, hogy 1967-es, *Lövészárokban... Válogatott cikkek, publicisztikai írások, karcolatok 1916-1966* című kötetének lapjain Illés, az ábrázolás legfontosabb elemeit nem érintő átalakításokkal, ismét publikálta 1945-ös, *Rákóczi és az oroszok* című munkáját, valamint, lényeges változtatások nélkül 1946-os, *Április negyediké* című vezércikkét, azt jelezve így: nem tekinti megcáfoltnak, érvénytelenítetteknek az azokban foglaltakat.”

Szomorú és megvetendő az írástudást elárulók sorsa, ám még szomorúbb, hogy a követőik száma sem csekély. „A Rákóczi-szabadságharc orosz támogatásáról megalkotott fikció az 1940-es évek második felében-az 1950-es évek elején nem egy tudományos munkába is bekerült – írja Vörös Boldizsár. – Így például a korábban történelmi tanulmányokat is folytatott író, Hegedűs Géza *II. Rákóczi Ferenc és a kuruc szabadságharc* című 1947-es, a Magyar Kommunista Párt könyvkiadójánál, a Szikránál megjelent tudományos ismeretterjesztő művében olvashatók Illés Béla 1945-ös cikkének képzelet szülte elemei is. Hegedűs azt állította, hogy Rákóczi már 1700 körül »francia–orosz–lengyel szövetséget akart összehozni a Habsburgok ellen a magyar szabadságharc háta mögé«. E történetelemmel pedig a szerző a korábban vizsgált leírásokhoz képest tovább is építette a kitalációt: annak előző megjelenítéseiben ugyanis nem volt információ arról, hogy a politikus már ekkor is küzdelmének külpolitikai támogatójaként számolt volna az orosz birodalommal. Hegedűs szerint miután Rákóczi megszökött a fogságból és Lengyelországba menekült, »Innét lép kapcsolatba Nagy Péter cárral. Innét kísérli meg a francia segítség megszerzését. Oroszországból sikerül is pénzt és tüzértiszteket kapnia; Franciaország egyelőre csak ígéri támogatását.« A szabadságharc vezetőjének Magyarországra érkezését bemutató fejezet elején a szerző külön foglalkozott a soha nem létezett orosz tiszt személyével és feljegyzéseivel: »Morozov Jegor orosz tüzértiszt, aki Nagy Péter cár megbízásából több ízben járt Rákóczinál és

naplójában fontos dolgokat őrzött meg a kuruc szabadságharcról, érdekesen meséli el, hogyan került haza a nép vezére és hogyan találkozott jobbágy-katonáival.« E naplóra hivatkozva ismertette Hegedűs, hogy miként védte meg élete feláldozásával a 46 orosz tüzértiszt a németektől Rákóczit, aki elmenekült az összecsapás helyszínéről, majd találkozott Esze Tamással.»

A szintén 1947-ben megjelent, *Magyarország és Kelet-Európa. A magyarság kapcsolatai a szomszéd népekkel* című, Gál István szerkesztésében megjelent összeállítás *Magyarok és oroszok* című fejezetének 1. szakaszába Erős János is beépítette a kitaláció több elemét.

„A fikciót minden kétséget kizáróan ténylegesnek fogadták el iskolai történelemtankönyvben való közreadásával a *Történelem a középiskolák III. osztálya számára* című, 1949-es munka készítői – olvashatjuk Vörös Boldizsártól. – *A szabadságharc külpolitikája* című rész elején feltett kérdésre: »Milyen külhatalmakra támaszkodott Rákóczi nemzeti felszabadító harcában?« az olvasó két pontban összefoglalva kapja meg a választ: »1. XIV. Lajosra annyiban, hogy ő volt a Habsburgok legközvetlenebb ellenfele, tehát neki állt leginkább érdekében a Habsburgok ellen támogatni a szabadságharcot. Állandó havi pénzsegélyt, azonkívül fegyvereket juttatott XIV. Lajos Rákóczinak. Azonban ez a francia segítség elég rendszertelen és elég kismérvű volt. XIV. Lajos valójában csak eszközként használta fel Rákóczit saját hatalmi céljai szolgálatában. 2. Rákóczi 1703-tól kezdve állandó érintkezésben volt *Nagy Péterrel*, aki szintén pénzzel és katonával támogatta őt.« Az orosz segítség ismertetése e munkában is az Illés Béla 1945-ös cikkében található fiktív adatokra épül: e szövegben is az áll, hogy a cár a szabadságharc kezdetekor 7000 aranyat és 46 orosz tüzértisztet küldött Rákóczinak, 1703 és 1710 között pedig 19 ízben tüzértiszteket és 2 ízben ágyúkat.»

Pach Zsigmond Pál 1951. március 22-i, a Magyar Dolgozók Pártja pártfőiskoláján tartott, *Függetlenségi küzdelmeink a Habsburgok ellen a XVII. században. A Rákóczi-szabadságharc* című – a Szikra kiadónál nyomtatásban is megjelent – előadásában Illés Béla nyomdokain haladva állította be a „szovjet-magyar barátság” hagyományai közé a Rákóczi-szabadságharc orosz kapcsolatait. Ő már így fogalmazott: „Nagy fontosságú ugyanis, hogy Rákóczi – a XIV. Lajossal való Inगतag szövetségén túl – felvette és egyre szorosabbra fűzte a diplomáciai kapcsolatokat *Nagy Péter orosz cárral* és helyesen látta a *kelet-európai népek összefogásának szükségességét a nyugati agresszorokkal szemben.*”

A történelemhamisító „kulturális teljesítményének” értékelését végül bízzuk Kosáry Domokosra, aki már 1951-ben rámutatott arra, hogy az Illés által közölt adatokról a történettudománynak nincs közelebbi tudomása: „Hadd ne kelljen itt bővebben részleteznünk, hogy ha a politikai vezetés a történelmet nem a társadalom közös ügyét a maga módján szolgáló és számára is szükséges, hasznos funkciónak, hanem a saját alárendelt agitációs eszközének tekinti, az mennyi bajt okozhat tudománynak és politikának egyaránt. Ilyenkor a jelen nem csak felteszi a kérdéseket, hanem – hatalmi szóval – mindjárt azt is előírja, hogy azokra mit és hogyan kell válaszolni.” (Vörös Boldizsár: *Történelemhamisítás és politikai propaganda*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014)

Ady Endre: A protestáns tévedés

Protestáns bolondulást szerettem volna inkább és először írni, de félttem, hogy a régi hitvitázók finnyás unokái elfelejtették az egykori szótárt. Ám szeretnék összeakaszkozni néhány olyan emberrel, akik ma néma, beavatott bölcsek gyanánt titkolják a titkot, melyről a veréb is csiripel. „Tehát – súgja a kerületi kurátor-gróf vagy a szuperintendens a nagytiszteletű úrnak – most kell a magyar protestánsoknak elővigyázóbbaknak lenniök, mint valaha. Nem trializmus, hanem centralizmus készül a Monarchiában, s a Habsburgok hadseregén kívül ehhez okvetlenül szükséges egy magas, sőt legmagasabb morális egység. A jövő Hatalom az adott bábeli viszonyok közt, de lelke szerint is a katolikusságot választotta nagy egyesítőnek. Ezt, a katolikusságot, akarja annak idején mindenfelé s legerősebben hangsúlyozni a szélső ultramontánságig a Monarchia. Mi azonban, magyar protestánsok, ezúttal bölcsek s szent hitünk érdekében ravaszok is tudunk lenni. Sietünk a nekiindult centralizmus szolgálatjára, hogy az álmétkodva, visszadöbbenve vegye észre: a protestantizmus megbízható, jó gyermek.” Így sugdosódnak a protestantizmus egyházi és világi nagyfejű bölcsei, akik Tisza Istvánban ma csupán és egyedül a protestantizmus fölálló bajnokát s megváltó vezérét látják. Ide vitte a magyar protestantizmust a Bertalan-éjek, a gályarabságok, vértörvényszékek s pátensek együgyű félelme, és az, hogy már régen nem tud protestáns és haladó lenni. Hiszen tiszteltreméltó az Antal Gáborok hitvédő, ravaszkodó, naiv buzgósága, ha helyes látással járna együtt. De Székesfehérvár katolikus püspöke ugyanekkor vétőt kiált az abszolutizmusnak, s Tiszát, a kálvinista pápát, a legveszedelmesebb kriptoklerikális sajtó vette szárnyai alá. Tisza István naiv protestánsai katolikusabbak akarnak lenni a katolikusoknál, s a centralizmus mégis meglesz, ha nem jöhet más, mint centralizmus. Ez a protestáns tévedés, illetve bolondulás, mely ha nem tévedés, bolondulás volna: már ma katolizálniok kellene az összes magyar protestánsoknak és zsidóknak. A román és szerb görögkeletieknek nem, mert azoknak nincs Tisza Istvánjuk, s azokkal ezután is, és főleg ezért, úgy fognak bánni, mint hímes tojással. Napjaink egyik legbúsabb szenzációja az aulikus, népellenes, ultramontán protestantizmus, mely elmaradt, gyáva tudatlanságában elfelejti, hogy minden ravaszkodásnál többet ér éppen a centralizmus hadsereg-példája: az öklöt mutató, szívós és kész erő. Tisza talán tudja, mit csinál, a protestánsok kevés kivétellel nem, és ha megint csakugyan rajtuk ütne a veszedelem, megint a magyar katolikusoknak kellene megvédeni őket.

Nyugat 1913. január 1.

Lukáts János: Az illúzióvesztés tornyai

A keserű csalódás vagy éppen a bölcs kijózanodás regénye-e a *Fekete kolostor*? Annak a fölismerése, hogy „mi” haladtunk rossz úton, s e tévelygésünkért keservesen megfizettünk, vagy pedig annak a megsejtése, hogy „a világ” halad elháríthatatlan veszedelem felé, amelyért minden résztvevő keservesen meg fog fizetni, akár előidézője a veszedelemnek, akár elszenvedője?

1914 nyarán, amikor a nemzetközi feszültség robbanássá fokozódik, és kitör az első világháború, a hadüzenet hírére a francia hatóságok internálják az országukban tartózkodó, velük hadiállapotba került nemzetek civil állampolgárait. Kiket is? Azokat a német, osztrák és magyar munkásokat és iparosokat, akik esetleg évtizedek óta Franciaországban (főként Párizsban) élnek és dolgoznak. Szűcsök, pincérek, szabók – vagyis „a fény városának” fogyasztói társadalmát gyarapítják, és (mai szóval) a szolgáltatások észrevétlenül is fontos munkáját látják el. De itt vannak a jövő értelmiségéből azok a fiatal tudósok, nyelvészek, filozófusok, írók és képzőművészek is, akik pályájukat a francia kultúrának akarják szentelni, vagy akiket egyszerűen a csodálat és rajongás sodort Párizsba először vagy többször, hosszabb vagy rövidebb időre. Hibátlanul beszélnek franciául, törik a nyelvet, vagy éppen ekkor készülnek tisztességesen megtanulni franciául. Most mindennek vége, kényszer-tartózkodási helyre szállítják őket, valamennyit együtt, kit ide, kit oda – ahogy a hatóság kénye-kedve rendelkezik velük. Elveszítik döntési jogukat, számukra csak az engedelmesség kötelessége marad. Nem katonák, tehát nem is hadifoglyok. Viszont – ugyebár – kémgyanúsak. S ha mégsem kémek, idővel akár lehetnek is. Továbbá – praktikus szempont – ennyivel kevesebb katonát állíthat csatasorba az ellenség.

E sajátos helyzetben a francia állam is bizonytalan, s mint bizonytalan helyzetben annyiszor, most is a legrosszabb forgatókönyv győz: a rossz rendeleteket rossz végrehajtókra bízzák. A franciabarát, civil magyarok (osztrákok, németek, de akár törökök, perzsák is) rosszabb helyzetbe kerülnek, mint a hadifoglyok. Sőt: hadifogságba csak *német* katona eshet, mivel csak ők állnak valószínűségi hadi érintkezésben a franciákkal, az osztrák-magyar csapatok nem. Ezt a komoly különbséget nevezett országok civil fiai a maguk javára akarják kamatoztatni, a franciák azonban éppen hogy súlyosabb vétségként róják föl nekik: „nincs probléma országaink között, mégis hadat üzentetek”. A hatóság természetesen arctalan, vitázni vele hiábavaló. A végrehajtók foggal-körömmel bizonyítani akarják fontosságukat, és hangoztatják a veszélyt, amit a foglyok őrzése jelent. Ha lankad a veszélytudat, az őrzők mehetnek a frontra, valódi katonák ellen – ezt nem kockáztatják. Továbbá remekül meg lehet tollasodni a foglyok fejadagjának lecsipkedésével. Vagyis közérdek és magánérdek azonos, a hatalom magára veszi a felelősséget, szabadjára engedi a „latin kegyetlenséget” és a korrupciót. Hogy az internálásra kidolgozott törvényeik vannak, ezt a franciák demokráciájuk fejlettségének tudják be és büszkének rá. Sajátos történelmi helyzet, nehéz volna logikai hibát találni benne – mármint a hatalom logikája szerint való hibát.

A francia közpolgár többnyire nem olvas más újságot, mint a saját, francia nyelvű sajtóját, ebből tudja meg a világ, de leginkább a háború eseményeit. Azon kívül: hozzá se jut más újsághoz, más nyelvet sem ért legtöbbször, továbbá el sem hiszi, hogy másképpen is lehetnek az események, mint ahogy az ő újságjai megírják. Így van ez természetesen a német, a magyar és a többi néppel és nyelvvél, újsággal és igazmondással is, ami békében legfölbjebb félreértést, de háborúban tragikus tévedések sorozatát okozza. (A foglyok kezdetben semmiféle újságot nem kaphatnak, később – az engedékenység jeleként – francia nyelvűeket, maguk sem tudják,

melyikkel járnak rosszabbul.)

Vajon vállalkozott-e magyar történész arra a nyaktörő kalandra, hogy földolgozza, miért és hogyan változott meg Magyarország megítélése a francia sajtóban és a köztudatban 1848 és 1914 között? Vajon mi okozta, hogy „a szabadság nemzetéből” egy fél évszázad alatt „a kettős monarchia poroszai” lettek a magyarok a francia sajtóban és a francia köztudatban? Mert a magyar internáltak ilyen vádakkal találkoztak lépten-nyomon: az utcán leköpdösik, kővel-tojással megdobálják őket, félelemmel és gyűlölettel tekintenek rájuk, a német fronton elesett rokonok, családtagok halálát az ő bűnükül róják föl. Kuncz Aladár időnként megkockáztatja, hogy mindez csak a „csőcselék” álláspontja és viselkedése a magyarokkal szemben, de valójában maga is inkább csak *akar* hinni ebben az állításban. De vajon hogyan fogadta a francia újságolvasó, hogy az a magyar nép, amely éveken át tartó szabadságharcot folytat az osztrák szuronyok ellen, húsz év után önként állt be ugyanazon osztrák zászló és fegyver alá. Királlyá koronázta a saját korábbi gyilkosát, föladta országának még a nevét is (vagyis az osztrák mögé, az elhanyagolható második helyre rakta), saját nyelve helyett a külvilág előtt a németet használja, sőt a magyar Andrássy gróf külügyminisztersége alatt a kettős monarchia szekerét még diplomáciailag is a gyűlölt porosz militarizmushoz kötötte? Kémek ezek, senki mások, sem szavaikban, sem tetteikben nincs egy szemernyi igazság sem! – nos, a francia sajtó évtizedes sulykolásával szemben nehéz ezt a vélekedést megfordítani!

Internálótáborok alakulnak Franciaország-szerte, de lehetőleg az országnak a fronttól távoli, délnyugati vidékein. Táborok családoknak és egyedülállóknak, az utóbbi a rosszabb, itt az összetartozás ereje és a segítség mértéke nyilván kisebb. Noirmoutier, ez az évszázadokkal ezelőtt használaton kívülre került, egykori barátkolostor, ez a romladozó bagolyvár lesz kétszáznál több internált tartózkodási helye – ki tudja, meddig. Néhány hónapig, ahogy először hiszik? Amíg a háború tart? – a foglyok beleegyeznének ebbe a keserű logikába. Aztán kiderül: amíg a francia hatóságok kénye-kedve tartja. Szánalmas, törpe tirannust helyeznek fölébük, aki kisszerűségében veszedelmes, és bosszúszomjában nem ismer határokat. Miközben csak a törvényre hivatkozik, amely őt is megköti és utasítja. Időnként eltűnnek bizonyos fogly csoportok: előbb a bukovinai zsidók, aztán a németek, aztán egyes kiváltságosak – nincs hír, jóra vagy rosszra fordul-e az eltűntek sorsa. Két év a fekete kolostorban, a remény kialvásának két szörnyű éve. És mégis: az internáltak berendezték, és a maguk kedve szerint alakították a ronda bagolyvárat, mintha megszokták, sőt megszerették volna. Bár ezt akkor maguk sem hiszik. Aztán egyszerre „még veszedelmesebbnek” tekintik őket (az 1916-os német offenzíva idején) és még messzebbre viszik, valódi modern börtönszigetre, amely alig fél évszázada, az angolok ellen épült (az angolok azóta francia szövetségesek lettek), itt kazamatákba dugják az ítélet nélkül fogva tartott külföldi civileket. Az internáltak visszasírják Noirmoutier-t! A remény kihalt, már csak a pusztaság túlélés maradt. Amíg maradt. 1918-ban, valójában már a háború után, a spanyolnátha kegyetlenül megtizedeli a testileg-lelkileg leromlott német, osztrák, magyar foglyokat. Hazájuktól távol halnak meg, emléküket a földbe-tengerbe süllyed. 1919 tavaszán engedik haza a maradékot, öt év után, Magyarország egyetlen szóval vagy gesztussal nem fogadja fogságból hazatérő fiait. A birodalom kimúlt, az ország szétesett, a nemzet hite, reménye és értékei szertefoszlottak. Ennyi a regény, egyetlen szál, ha a cselekményt kérjük számon, gazdag és felzaklató, ha a bennfoglalt emberi üzenetet akarjuk a magunk számára értelmezni.

A *Fekete kolostor* 1931-ben jelent meg, tíz-tizenöt évvel az események után. Kuncz Aladár naplót készített fogsága napjairól-éveiről, vajon miért várt mégis egy évtizedet műve

közreadásával? A *Fekete kolostor* nem Kuncz Aladár naplója, jóval több annál. A napló, vagyis az internáltak életének napi folyása, hiánytalanul megtalálható a műben, ha nem is olyan formában, ahogy a napok egymásutánjának a logikája tagolná. Kuncz Aladár tudta, Noirmoutier jelenti számára „a nagy élményt”, még ha ez a kifejezés frivol arcátlanságnak hangzik is.

A naplóból éles szemű megfigyelő, határozott vélemény megformálására kész, gyors reakciójú fiatalember szellemi arcéle bontakozik ki. Hisz, gyakran naivan hisz az emberi tisztességben, európai hagyományban, francia kultúrában – mindabban tehát, amiben népe, osztálya, nemzedéke felnőtt, amiért érdemesnek tartotta élni, amit a világ jelenének és jövőjének akart tudni. Minél nagyobb volt Kuncz Aladár és társainak hite, annál nagyobb lett a csalódásuk. Ők a francia fogolytartók napi komiszságát tapasztalták meg, miközben évek alatt ráébredtek, az egész hagyományos világ omlott össze körülöttük (valójában tőlük függetlenül), minden értékével és cafrangjával, minden kellékével és erkölcsével együtt.

És mégis: Kuncz Aladár és kétszáz internált társa ebben a nyomorúságos összezártságban válik emberré – ha emberré válni azt jelenti: megtapasztalni a szenvedést, és ennek következményeként felelősebben és összefüggésekben gondolkodni. Kuncz Aladár Noirmoutierban éli meg a harmincadik születésnapját, már kialakult, de még fogékony szelleme a szemünk láttára szilárdul meg és gazdagodik, miközben megmarad nyílt és a világra rácsodálkozó fiatalnak.

Nem katonai események, nem a börtönélet rémségei teszik emlékezetessé a fekete kolostornak és lakóinak napjait. Kuncz Aladár a lelkekbe látó, pontos és rövid jellemzéseket ad fogolytársairól, tömör és plasztikus novellák ezek a leírások, amelyekben a külső jellemzés, a beszédfordulat és az indulati mozgatók egyaránt szerepet kapnak. Sőt, a felvillantott előélet, a neveltetés, valamint a mániák és szokások, az öltözet és a tisztálkodás személyre szabott jellemzői is – de hiszen kényszer szülte összezártság áldozatai ők valamennyien. Igényes, irodalmi értékű novelláskötet számára soha ennyi „alapanyagot” nem ismerhetett volna meg sem a naplóíró Kuncz Aladár, sem alkotói talentuma kibontakoztatásához a csonthulladékból emberalakokat faragó német szobrász, vagy az osztrák-lengyel grafikus.

A nyomorúság, a megaláztatás rövid idő alatt közösséggé formálja az embereket, a regény legemlékezetesebb részei erről vallanak. A vízhordásra szívesen jelentkeznek a foglyok, ha maguknak kell is a nehéz kocsit húzni, de a kolostor elhagyásának lehetősége (még ha fegyveres kísérettel is), a találkozás ismeretlen emberekkel (köztük kiránduló amerikai „missekkel”) a szabadság illúzióját jelenti. A regény talán legszívszorítóbb fejezete Lolo kutya élete a foglyok között, amint ételt gyűjtenek és rejtegetnek számára, ápolják betegségében, kuckót ásnak neki, amelybe halála után eltemetik, és végül, ahogy emlékét megőrzik maguk között. A részvét és a gyöngédség – a szeretetnek ez a két ikertestvére – elemi erővel tör föl a foglyokban, kiárad mindenki felé, aki vonzalommal viseltetik irántuk, aki segít megőrizni emberségüket.

De feledhetlenné teszi Kuncz Aladár a fogolyszínház színes forgatagát, az önkítárulkozás (magamutogatás?) varázslatos hatását és következményeit is. A lelkes fiatalember hosszan töpreng a férfi és női szerepekről az életben, a társadalomban, a lángész kialakulásában, és az elfojtott nemi ösztönök sajátos formálódásáról. Van bőven példa a környezetében elmélete bizonyításához és az ellenérvekhez.

Szépek és meghatóak a fogolykarácsonyok, az 1914-es első, amikor bőségben, némi felszínes

daccal ünnepelnek. Aztán a beletörődés, aztán a kétségbeesett kapaszkodás a karácsony belső értelmébe és külső formáiba, amelyek egy elszakított világra, az otthonra, a családra emlékeztetnek. Kuncz Aladár nem babonás, nem misztikus, idegei is „csak a normális mértékben” bomlanak föl Noirmoutier-ban, 1916 karácsonyán mégis sötét balsejtelem ejti rabul, amelytől képtelen szabadulni, míg végül néhány nap múlva édesapja halálhírére kapja szülővárosából, Kolozsvárról. Hasonlóan fölzaklató az utolsó fogolyünnep is, az 1918-as évet lezáró szilveszter, amikor az éjféle pezsgőzés zűrzavarában leszakad és porrá török a villanyfűzér, rajta a (megszabadulást és egyúttal a mélységes kudarcot rejtő) fölírás: 1919.

Hátborzongatóak, ugyanakkor dokumentumértékűek a *Fekete kolostor*nak azok a lapjai, amelyek az 1918 őszen-telén pusztító spanyolnátha járványról szólnak. A végletekig legyengült foglyok között ijesztő mértékben tombol a magas lázzal és gyomorpanaszokkal föllépő járvány. Orvos nem tette lábát az erőd kazamáiba, orvosságnak nyomát se látták. Fűtőanyag nem volt, élelmezésről a kivérzett Franciaországban alig lehetett szó, a foglyok egymást gyógyították, de inkább tartották egymásban (ezáltal önmagukban is) a lelket, s végül megkönnyítették egymás végóráit. Eltemetésről a fagyott, köves kazamatákban már szó se lehetett. Kuncz Aladár maga se kerülhette el a betegséget, önkívülete napjairól is csak társai elbeszéléséből tudott. A foglyok a saját szenvedéseik és társaik halála heteiben aligha tudhattak róla, hogy a járvány Európában több áldozatot követelt, mint az öt éven át tartó világháború.

1918 nyarán jelentek meg először amerikai tengerészek a francia szigetbörtön látóhatárán. Aztán megindultak a hadműveletek, a hadosztályok és az új csodafegyver: a tankok. A német front már összeomlott, amikor internáltak és intervencióssok emberi közelségbe kerültek egymással. Az amerikaiak itallal, dohánnyal, csokoládéval ajándékozták meg a foglyokat (bővében voltak hadianyagnak, nyersanyagnak, enni- és szívnivalónak), miközben haragosan mondogatták: békét tenni jöttek Európába, nem a francia imperializmust segíteni. Kuncz Aladár és fogolytársai erre legföljebb bólogatni tudtak.

A spanyolnáthát túléltek egy részét svájci gyógykezelésre ajánlotta a röplátogatást végző francia katoniorvos (a kétszáznál több internált közül tízet), a hatóság azonban tudni sem akart ilyesfajta „kivételezésről”. 1919 tavaszán kizsuppolásszerű gyorsasággal szabadult meg Franciaország az internáltaktól. A svájci határon azonban az emberszállítmányt kettéosztották, a nagyobbik felét további hat hónapra visszatartották. Csak... Kuncz Aladár a kisebbik csoporttal 1919 májusában harmadmagával érkezett meg Budapestre, a villamoson egy idegen férfi cigarettával kínálta meg az öt év után hazatérő foglyokat.

Megjelenése óta a *Fekete kolostor* számos kiadást ért meg, több idegen nyelvre lefordították, közöttük franciára is. A francia olvasók bizonyosan megtalálják azokat az eseményeket és azokat a személyeket, akikre büszkék lehetnek. Amelyek demokráciájuk működőképességét, amelyek „szigorú, de emberséges” bánásmódjukat bizonyítják, amelyet még az ellenség is elismert ebben a sajnálatos helyzetben. Bizonyára emlékeztetnek az őrrre, aki nem koboza el a karácsonyi csomagot, amelyben tilos levelet küldeni (csempészni), pedig a csomagban egy papírlapra rá van írva franciául (!), hogy Boldog karácsonyt! És a várbörtön kantinos nőjét is a nemes lelkiség példaképeként fogják emlegetni, pedig férje a boche-ok ellen vesztette életét.

Az internáltak megkapták leveleiket, pénzküldeményeiket (amit természetesen ott költöttek el Noirmoutier-ban, vagy a börtönszigeten), francia barátok és barátnők is írtak (írhattak!) nekik levelet, a kolostorban szabadon járhattak, sőt az őrség még a helybeliek indulatától is

megvédelmezte őket. A bajorok között két tanár olyan igényes oktatást biztosított tanítványainak, hogy a müncheni középiskola a fogságban eltöltött éveket beszámította a diákoknak. Kuncz Aladár, Németh Andor, Bárczy Géza mindvégig tudományos szakkönyveket rendelt és kapott Magyarországról vagy akár Németországból. Megőrizték, haza is hozták a könyveket (Bárczy idővel valóban Svájcba került gyógykezelésre, korábban is jutott haza, mint fogolytársai). Élelmes vállalkozók (szabók, szücsök, de szobrászok is) akár meg is szedhették magukat, a szegényebbek elvégezték a módosabbak helyett a közmunkát, vagy „a személyük körüli teendőket”. Volt visszataszító hullarabló is, aki haldokló fogolytársai értékeit potom pénzen összevásárolta – nem egyformák a noirmoutier-i foglyok sem. A regényben elmondottakból magyar és német, francia és amerikai emberi igazságérzete és politikai vonzalma szerint válogathat. Meggyőződéséhez bőségesen fog találni érvekészletet.

Egy azonban biztos: az a töretlen hit és bizalom, hogy egy és közös európai kultúra és civilizáció tagjai, részesei és haszonélvezői vagyunk, mindörökre elveszett. Az az illúzió törött darabokra, hogy nincs nagyobb erő, mint a szépség, a tudás, a különböző nemzetiségű emberek érdeklődése egymás iránt, az összenövés szándéka és a kölcsönös megbecsülés.

1919 után, a Közép-Kelet-Európában bekövetkezett társadalmi földindulások és politikai vulkánkitörések után Párizs hamarosan ismét az e vidékről származók célállomása lett. Csak amíg korábban a helyüket megtaláló és már-már beilleszkedő polgárság talált új hazára a fény városában, és franciabarátsága okán Párizsba látogató értelmiségi és művész fiatalok lepték el a Szajna partját, hogy ott szerzett nyelvtudásukat, Európa-élményüket visszahozzák a Duna, a Maros, a Visztula vagy a Volga partjára, addig mostantól hazátlanná vált emigránsok vették kezükbe a vándorbotot, és tűntek el a francia külvárosok forगतagában, a hazatérés reménye és szándéka nélkül.

Délibáb

Radnóti Miklós: À la recherche

Régi szelid esték, ti is emlékké nemesedtek!
 Költőkkel s fiatal feleségekkel koszorúzott
 tündöklő asztal, hova csúszol a múltak iszapján?
 hol van az éj, amikor még vígan szürkebarátot
 ittak a fürge barátok a szépszemü karcsu pohárból?

Verssorok úsztak a lámpák fénye körül, ragyogó zöld
 jelzők ringtak a metrum tajtékos taraján és

éltek a holtak s otthon voltak a foglyok, az eltűnt
drága barátok, verseket írtak a rég elesettek,
szívükön Ukrajna, Hispánia, Flandria földje.

Voltak, akik fogukat csikorítva rohantak a tűzben,
s harcoltak, csak azért, mert ellene mitse tehettek,
s míg riadozva aludt körülöttük a század a mocskos
éj fedezéke alatt, a szobájuk járt az eszükben,
mely sziget és barlang volt nékik e társadalomban.

Volt, ahová lepecsételt marhakocsikban utaztak,
dermedten s fegyvertelen álltak az aknamezőkön,
s volt, ahová önként mentek, fegyverrel a kézben,
némán, mert tudták, az a harc, az az ő ügyük ott lenn, –
s most a szabadság angyala őrzi nagy álmuk az éjben.

S volt ahová ... mindegy. Hova tűntek a bölcs borozások?
szálltak a gyors behívók, szaporodtak a verstöredékek,
és szaporodtak a ráncok a szépmosolyú fiatal nők
ajka körül s szeme alján; elnehezedtek a tündér-
léptü leányok a háboru hallgatag éveit közben.

Hol van az éj, az a kocsma, a hársak alatt az az asztal?
és akik élnek még, hol vannak a harcra tiportak?
hangjuk hallja szívem, kezem őrzi kezük szorítását,
művük idézgetem és torzóik aránya kibomlik,
s mérem (néma fogoly), – jajjal teli Szerbia ormán.

Hol van az éj? az az éj már vissza se jó soha többé,
mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már. –
Ülnek az asztalnál, megbújnak a nők mosolyában
és beleiszznak majd poharunkba, kik eltemetetlen,
távoli erdőben s idegen legelőkön alusznak.

Nagy László: Gyümölcsoltó

Beteg zsványként kinyitott késsel

fekszem éjjel nappal s ki tudja
hány lepedő vásik el alattam
amíg a kökényfa nekem is
kivirágzik menyasszony-alakban

Oltani akarok, nem gyilkolni
halálfej-eszmék ellen kinyitva
testvér vagyok a késsel a lázban
csillagom virraszt a penge csúcsán
pulzusom vérrel ver a gyöngyházban
játszanék s a verejték előtt

Játszottam valaha méhdöngésben
kölyöklélekkel harangzúgásban
egy anyag volt a sugár s a késem
kökényfa-menyasszony mellé álltam
akarod-e ezt a tisztességes
asszonyt, akarom, legyen a társam

Hóban az eskű, eljött a csönd
volt a menyegző, most pedig tor van
kökényfa-menyasszony emlékére
iszom, és arra is, aki voltam
tündérkednek most virágarcok
villámcsapások mélyen a borban

Feljössz menyasszony, feltornyosodsz
meszelt falak közt inogtat lázam
megmarkolnám a virágözönt
s nehezebb nálam a lánc az ágyban
oltanék s a verejték előtt.

Játék, idea édesen egy volt
csillagok kölyke amikor voltam:
eszme nyargalt meg, hogy a menyasszonyt
idegen rüggyel játszva beoltsam
virág-rezgésben műtét, a nikkell
játéka drága kökény-erekkel
s máris ölében fogja a pólyát
föltartott öklű ringló-gyerekekkel
föglóriázva családom látom
szólván: jónapot, család, családom

Nehéz az éjszaka, lázak, lázak
látszanak a macskák oroszlánnak

üstökösökre ezek vadásznak
ördögei a tetőnek, dombnak
tenger erejével dorombolnak

Ezerkilencszáz-hatvankilencben
írtam e verset Gyümölcsoltókor
érezve, hogy az üveg pohárban
ágyamon lánchoz koccan az óbor
mikor kökényfa-menyasszonyt vártam
s ribancként húzott rengeteg láncszem

tisztának a tisztát őrizzük meg
oltalmazzuk az időben, ámen

Nagy László: A bomlás üzenete

Üvegesedni villámverte kő gyanánt
nem érdemes, legyél, ha lehet, párna.

Órúltan átnyúlni idegen körökbe, kár,
megtiport körmödet esküre nyújtsd fel: soha.

Pörölni, háborodottan dörögni: soha.
Döngicsélj, a glóriád is lépesméz lesz.

Ideged kibékül, ellentét megédesül,
sündisznó-kínok fészke nem lesz a gyomrod.

Netán, ha titkolt szégyene volnál hazádnak:
epe helyett selyemfátylat okádva fia lehetsz.

Ady Endre: A rejtőzködők hazája

Már szeretem Budapestet, akit olyan sokáig gyűlöltem, már szeretem, s rettegek e növekvő, nagy szerelmem miatt. Visszameneküljek én régi Párizsomhoz, vagy Rómához szegődjek: a szépek e két szépéhez – ez ma már aligha gyógyíthatna meg. Én a Bródy Sándor szerelmes gyöngé emberei közül való vagyok, kik legalábbis közel akarnak élni az ő szeretettjükhöz. Hát haza kellene mennem, az én kis Érmindszentemre, vagy elbújni kegyes hívást várva valami kis erdélyi másik faluban.

De nem tudom, miket kell még nekem bevárnom, miért nem lehetek még mindig igazán megbékült s bújva csöndességben elvesző. Arra, a mi vidékünkön, tegnapi legendák élnek különös, rejtőző emberekről, űzött s megállott kalandokról és különös bánatos emberekről, akik kétszer hálnak meg. Mintha csak Jókait olvasná az ember, holott tegnap éltek s a mi vidékünkön, mely úgy látszik, kedves temetkező helye az eleveneknek.

És így jut eszembe kettő-három e tegnapi legendák közül, száműzött és magukat száműző emberekről, mik szólnak.

Még nem volt vasút sem a Szilágyságban, amikor gróf St.-nak, egy nyalka dragonyostisztnek, le kellett Bécsben oldania a kardját. Kis oláh faluba dugta el a császári házzal is rokon hatalmas családja, kapott némi kegydíjat, de a vármegyéből moccannia se volt szabad. A pálinkához menekült a gróf, kis kocsmárosok hiteléből élt, néha cigány putrikban hált, s árokból szedték össze részegen. Neki megadatott a föltámadás, a St.-családba beleütött a dög, s a szilágysági száműzött sok-sok milliós hitbizományban ült, mikor egyszer kijózanodott, s jó ruha volt rajta.

B. Erzsébetnek Polónyi Géza volt a védője, s néhai öreg N. grófnak sok pénzébe került ez az Erzsébet asszony, aki különben egy francia gróftól s földbirtokot vásárolt, s itt halt meg nálunk ő is. De itt élt, és kalandosan, a Vásonkeőy-pör híres fátyolos hölgye is, akinek dolgairól ma is csodákat mesélnek.

Különös familia lappangott pár évig egy másik szomszédos faluban is, hol kastélyt, birtokot vettek, s nagyon nagyúrian éltek. Gyorsan párologtak el a vidékről, hol ezer gyanú támadt rájuk, s komoly urak hiszik, állítják, hogy a családfő a mayerlingi tragédia egyik valamilyen szerepe volt.

Még különösebb valaki volt az a francia úr, aki Bikszádtól nem messze vásárolt egy darab erdőt, s építtetett bele magának kastélyt. Óriási kőfalakkal zárta körül, cselédsége is francia volt, s a kastélyból csak egy idegen, hűséges oláh cseléd járt ki a világba. Erre se volt még akkor vasút, s mikor a vasút épült, az úgyis komikusan magas falakat még magasabbra emelték. A várurat soha senki se látta, s mikor meghalt, a cselédség is eltűnt, s a vármegye talán ma is hasztalan keresi, honnan jött valóban ez a remete francia, s élnek-e valahol övéi.

Ezek és mások még, sokan, milyen különös, mind oda jöttek mifelénk, mindenfajta fáradtak és rejtőzködők. Mintha egyenes parancs volna ez, hazamenni, kiszakadni mindenféle szerelmekből, rejtőzködve várni úgy, hogy már nem várunk semmit.

És mégis még nem tudok, nem lehet, most már Budapestet szeretem, őt is viszonzás nélkül, s őt is úgy, hogy elhagyni nem tudom. Valamikor elhagytam a szerelmeimet, s most azok a szerelmek sokasodnak, melyek elhagynak, mielőtt visszaszerettek volna. Talán holnap-holnapután bele fogok mégis fáradni, talán megérkeznek a titkos bevárnivalók vagy a nyílt reménytelenségek,

s akkor én is mehetek haza, a rejtőzködők hazájába.

Világ 1913. szeptember 23.

Lev Nyikolájevics Tolsztoj: Miért?

– részlet –

– Kérjen engedélyt, hogy magával vihesse gyermekei koporsóját. A hatóságok meg fogják engedni.

– Nem, nem, a világért sem! – kiáltott fel Albina.

– De igen, kérjen rá engedélyt. Ezen múlik minden. A koporsókat nem visszük magunkkal, hanem egy ládát készítünk a számukra a kocsiban, és abba a ládába tesszük Józefet.

Albina eleinte tiltakozott, sehogy sem akarta csalással bemocskolni gyermekei emlékét, de mikor Migurski örvendve helyeselte az elgondolást, ő is beadta a derekát.

A végleges terv tehát a következőképpen alakult: Migurski minden szükségeset megtesz, hogy a hatóságokat meggyőzze öngyilkosságáról. Mihelyt halálát hivatalosan elismerik, Albina kérvényt ad be, hogy férje halála után hazatérhessen, és gyermekei hamvait is magával vihesse. Mikor megkapta az engedélyt, a sírokat látszólag felássák, és a koporsókat kiveszik; a valóságban azonban a koporsók érintetlenül helyükön maradnak, s az előkészített nagy ládában Migurskit helyezik el. A ládát beteszik a tarantászbba, s így utaznak Szaratovig. Szaratovban csónakba szállnak. A csónakban Juzu kimászik a ládából, lehajókáznak a Kaspi-tengerig, s onnét Perzsiába vagy Törökországba – a szabadságba.

Mindenekelőtt tarantászt vásároltak, azzal az ürüggyel, hogy Ludwikát akarják hazaküldeni. Azután olyan ládát kellett szerkeszteni, amelyben egy ember megfulladás nélkül elfér, ha összehúzódzkodva is, és amelyből gyorsan, észrevétlenül kibújhat, majd visszabújhat. A ládát hárman tervezték és készítették: Albina, Rosolowski és maga Migurski. Különösen értékes volt Rosolowski közreműködése, mert kiválóan értett az asztalosmesterséghez. A ládát olyan alakúra csinálták, hogy a tarantász dereka mögé erősítve, szorosan odasimult annak hátsó falához; a láda

érintkező fala úgy volt megszerkesztve, hogy a benne elrejtett ember kivehette, és úgy feketett, hogy félig a ládában, félig a tarantász fenekén helyezkedett el. A láda többi fala át volt lyuggatva, hogy járja a levegő, tetejét, oldalát gyékénnyel födték le, és kötelekkel erősítették a kocsihoz. Be- és kibújni a tarantáson át lehetett, amelybe ülést is készítettek.

Amikor a tarantász meg a láda elkészült, Albina még férje eltűnése előtt – hogy a talajt előkészítse – felkereste az ezredes, és közölte vele, hogy férje mélabúba esett, öngyilkosságot kísérelt meg, Albina félti őt, s kéri egy időre szabadságolását. Színészi tehetsége hasznára vált; olyan élethűen ábrázolta a férjéért aggódó feleséget, hogy az ezredes meghatódott, s megígérte, mindent megtesz, ami hatalmában áll. Migurski azután megfogalmazta búcsúlevelét, amelyet a hatóságoknak kellett megtalálniuk köpenye hajtókájára téve az Ural partján; az előre meghatározott nap estéjén kiment a folyóhoz, megvárta az éj leszálltát, lerakta a parton ruháját, köpenyét meg a levelet, és hazalopakodott. A lakatra zárható padláson készítettek számára búvóhelyet. Albina még aznap éjszaka elküldte Ludwikát az ezredeshez, jelentvén, hogy férje húsz órával azelőtt eltávozott otthonról, és azóta nem jött haza. Reggel elhozták neki férje levelét, és Albina kétségbeesetten, könnyben ázva vitte át az ezredeshez.

Egy héttel utóbb kérvényt adott be, hogy engedélyezzék hazautazását. Olyan élethűen játszott a gyászoló özvegyet, hogy aki látta, meghatódott; mindenki sajnálta a szerencsétlen anyát és hitvest. Amikor elutazását engedélyezték, másik kérvényt adott be; engedjék meg, hogy kihantolja gyermekei koporsóját, és magával vigye. A hatóságokat meglepte ez az érzelmesség, de azért ezt a kérését is engedélyezték.

A második engedély birtokában Rosolowski Albinával meg Ludwikával másnap estefelé egy bérelt szekéren kiment a temetőbe, vitték a ládát is, amelybe a gyermekek koporsóját kellett helyezni, Albina térdre rogyott a gyermekek sírjánál, imádkozott, majd felállt, s komoran e szavakkal fordult Rosolowskihoz:

– Végezzék el, ami szükséges, én nem bírom – s azzal félrevonult.

Rosolowski Ludwika segítségével elmozdította a sírkövet, felásta a sírt, úgy, hogy üresnek látszott. A ládát megtöltötték földdel, s amikor ezt elvégezték, odaszólították Albinát, és hazamentek.

Elérkezett az utazás kitűzött napja. Rosolowski örvendezett a már-már szerencsésen véghezvitt vállalkozásnak, Ludwika rengeteg süteményt sütött az útra, minduntalan kedvenc mondását hajtogatva: „Jak mame kocham” – bizonygatta, hogy a szíve majd megszakad örömeiben és izgalmában. Migurski örült, hogy kiszabadul a padlásról, ahol egy hónapnál tovább lapult, s mindenekelőtt boldoggá tette Albina élénksége, életöröme. Úgy látszott, elfelejtette régi bánatát s az előtte álló veszélyeket, ha felszaladt hozzá a padlásra, arca úgy sugárzott lelkes boldogságában, mint réges-régen, leány korában.

Hajnali három órakor megjelent a kozák kísérő katona, s a kozák kocsis a három lóval. Albina Ludwikával és kiskutyájával helyet foglalt a tarantászban, szőnyeggel letakart párnákon. A kozák és a kocsis felültek a bakra. Migurski parasztruhában lapult a tarantász fenekén.

Kiértek a városból, és a három gyors ló sebesen vitte a tarantászt a kőkeményre taposott, sima úton a végeérhetetlen, felszántatlan, ezüstös tavalyi árvalányhaj borította sztyeppen át.

Albina szíve elszorult reményében, boldogságában. Valakivel mindenáron osztozni akarván örömeiben, olykor-olykor rámosolygott Ludwikára, s szemével hol a bakon ülő kozák széles hátára mutatott, hol a tarantász fenekére. Ludwika komolyan, mozdulatlanul meredt maga elé, s csak néha, alig észrevehetően csücsörítette ajkát. Felhőtlen volt az ég. Mindenfelől a határtalan, kopár pusztaság vette őket körül, ezüstös árvalányhaj ragyogott a reggeli nap rézsútos sugaraiban. A kemény úton úgy dobogtak a patkolatlan baskír lovak fürge patái, mint az aszfalton. Az út két oldalán hol itt, hol ott tünedeztek fel apró halmocskák, ürgék földhányásai; hátul mindegyiken őrt álló állatka strázsált, átható füttyentéssel figyelmeztetve társait a közlő veszélyre, majd eltűnt a lyukban. Utassal ritkán találkoztak; egy-egy búzát szállító kozák szekérrel vagy lovas baskírokkal, akikkel az őket kísérő kozák gyors tatár szavakat váltott. A postaállomásokon mindenütt pihent, jól táplált lovakat kaptak, s a félrubelesek, amelyeket Albina borravalóképpen osztogatott, véghezvitték, hogy a kocsisok – amint ők mondták – „futárosan” hajtottak, azaz mindvégig vágóban.

Az első állomáson, míg a régi kocsis elvezette, az új pedig még nem vezette ki a lovakat, és a kozák bement az udvarba, Albina lehajolt, s megkérdezte urát, hogy érzi magát, nincs-e valamire szüksége.

– Nagyszerűen vagyok, semmi bajom. Elfekszem így akár két nap, két éjjel is egyfolytában.

Estére Gyergacsi nevű nagyközségbe értek. Hogy férje megmozgathassa kissé a tagjait, és friss levegőt szívhasson, Albina nem a postaállomáson szállt meg, hanem a fogadóban, s amint megérkeztek, pénzt adott a kozáknak, és megkérte, menjen el tejért és tojásért. A tarantász a színben állt, az udvar sötét volt; Albina kiállította Ludwikát a kozákat lesni, s kiengedte férjét, megetette, megittatta; mire a kozák visszajött, Migurski is visszabújt rejték helyére. Azután friss lovakért küldtek, és folytatták útjukat. Albina egyre jobban föllelkesült, nem bírta visszafojtani jókedvét, elragadtatását. Senkivel sem válthatott szót, csak Ludwikával, a kozákkal meg a Trezorka kutyussal; velük igyekezett hát elszórakozni.

Ludwika, amilyen csúf volt, mégis minden férfiban szerelmes szándékot sejtett. Most hasonló szándékkal gyanúsította kísérőjüket, a nagydarab, jószívű uráli kozákokat, akinek feltűnően tiszta, kedves, nefelejcskék szeme volt, s közvetlensége, szelíd kedvessége különösen jólesett mind a két nőnek. Albina most már nemcsak Trezorkával mulatott – akit megfenyegetett, hogy ne szaglásszon örökké az ülés alatt –, hanem Ludwika nevetséges kacérságán is; a ragyás képű terebélyes asszonyosság igen mulatságosan meregette a szemét a kozákra, aki csak barátságosan mosolygott mindenre, és nem is sejtette, milyen szándékot tulajdonítanak neki. Albinát felcsigázta a veszély érzete és a már-már sikerült vállalkozás feletti öröm, a szép idő, csakúgy, mint a pusztai levegő, régóta nem érzett ilyen gyermeki vidámságot, könnyed lelkesedést. Migurski hallgatta derűs fecsegését, és örült örömeinek – megfeledkezett önmagáról és helyzete fizikai nehézségeiről, melyeket eltitkolt Albina elől; különösen a meleg és a szomszúság kínozza.

Másodnap este valami felködlött előttük. Szaratov városa volt és a Volga. A kozák sztyepphez szokott szeme már látta a folyamatot, a vitorlás hajók árbocát, és megmutatta Ludwikának. Ludwika azt állította, hogy ő is látja, Albina azonban semmit sem tudott megkülönböztetni. De szándékosan hangosan, hogy férje meghallja, elismételte.

– Látod, Szaratov, a Volga... – s mintha Trezorkával beszélne, elmondott urának mindent, amit látott.

11

Albina nem hajtott be a városba, hanem megállt a Volga bal partján, Pokrovszkaja telepen, a várossal éppen szemközt. Azt remélte, az éjszaka folyamán alkalma nyílik férjével beszélni, sőt kibocsátani őt a ládából. De a kozák az egész rövid tavaszi éjszakát a kocsi mellett töltötte, ott kuporgott a színben, a mellette álló üres szekérben. Ludwika Albina utasítására a tarantászban ült, s meg lévén róla győződve, hogy a kozák őmiatta nem tágít a kocsi mellől, kacsingatott, vigyorgott, s a ragyás képét minduntalan eltakarta kendőjével. Most azonban Albina nem látott ebben semmi mulatságost, egyre jobban aggódott, mert sehogy sem értette, miért nem mozdul a kozák a kocsiszínből.

A rövid májusi éjszaka folyamán, melynek esthajnala egybefolyt a reggelével, Albina többször is kiment a fogadóbeli szobájából a hátsó ajtóhoz, végig a bűzös tornácon. A kozák a szemét sem hunyta le, lábát lógázta a tarantász mellett álló üres szekérből. Albina csak hajnal felé talált rá alkalmat, hogy szót váltson az urával, amikor a kakasok már fölébredtek, és egymást szölongatták az udvarokban. A kozák hortyogott a szekéren elnyúlva. Albina odalopakodott a tarantászhoz, és megkopogtatta a ládát.

– Juzu! – Nem jött válasz. – Juzu! Juzu! – hívta egyre hangosabban, ijedten.

– Mi az, kedvesem, mi az? – szólt ki végre Migurski a ládából álmosan.

– Miért nem feleltél?

– Aludtam – szólt Migurski, és Albina a hangjából hallotta, hogy mosolyog. – Jöjjenek ki? – kérdezte.

– Nem lehet, itt a kozák! – Ahogy ezt kimondta, Albina a szekéren alvó kozákra sandított.

Bámulatós! A kozák horkolt, de szeme, jóságos nefelejcskék szeme nyitva volt. Ránézett, de mihelyt Albina tekintetével találkozott, gyorsan lehunyta.

„Csak képzelődöm, vagy valóban nem alszik? – kérdezte magától Albina. – Nem, bizonyosan képzelődöm” – gondolta, s ismét férjéhez fordult.

– Még egy keveset légy türelemmel – mondta neki. – Nem vagy éhes?

– Nem, csak rágyújtani szeretnék.

Albina ismét a kozákra pillantott. Aludt. „Igen, csak képzelődtem” – gondolta megnyugodva.

– Most megyek a kormányzóhoz.

– Jó szerencsét...

Albina ruhát vett elő a bőröndből, s bement a szobába átöltözni.

Felvette legjobb gyászruháját, és átkelt a Volgán. A rakparton bérkocsit fogadott, és elhajtattott a kormányzóhoz. A kormányzó fogadta. A bájosan mosolygó, csinos kis lengyel özvegy, aki

rAADásul szépen beszélt franciául, roppantul megtetszett az öregember nem vénember kormányzónak. Mindenre megadta neki az engedélyt, s megkérte, jöjjön el hozzá másnap, hogy átvegye tőle a caricini polgármesterhez szóló utasítást. Albina, örvendve eljárása sikerének meg női vonzóereje hatásának, amelyet világosan kiolvashatott a kormányzó viselkedéséből, boldogan és reményteljesen hajtatott vissza a kövezetlen utcán a kikötőig. A nap már az erdők fölé emelkedett, ferde sugarai játszadoztak a hatalmas patyolat felhőkkel, illatos virágba borult almafák fehérlettek. A partnál árboцерdő magaslott, vitorlák lebegtek, a napfényben csillogó, szellő fodrozta széles víztükörön. A kikötőnél Albina szóba elegyedett a bérkocsissal, megkérdezte, lehet-e ladikot bérelni Asztrahanyig, és mindjárt egy tucat lármás, víg hajós kínálta fel szolgálatait, bárkáját. Albina megállapodott az egyikkel, aki a legjobban megnyerte tetszését, és elment megnézni könnyű bárkáját, amely a többi közé beszorulva vesztegelt a kikötőben. Kis árboc, vitorla is volt rajta, úgyhogy a széllel is lehetett haladni, szélcsend esetére pedig két pár evező állt rendelkezésre, s két viharvert, jókedvű burlak – evezős és hajóvontató – üldögélt a napon a bárkában. A barátságos hajós azt ajánlotta, ne hagyják ott a tarantászt, hanem szereljék le kerekeit, és tegyék fel azt is a bárkára: „Éppen elfér, és kényelmesebb ülés esik benne. Ha Isten jó időt ad, négy-öt nap alatt lehajókázunk Asztrahanyba.”

Albina megállapodott a hajóssal, és meghagyta, jöjjön át Pokrovszkaja telepre, Loginov fogadójába, hogy megnézze a tarantászt, és megkapja a foglalót. Várakozásán felül jól sikerült mindent elintéznie. A legrózsásabb hangulatban kelt át a Volgán, kifizette a bérkocsit, és elindult a fogadó felé.

12

Danyilo Lifanov az Obscsij Szirt-i Sztrelec-tanyáról való kozák volt. Harmincnegyedik életévét taposta, s kozákkatonai szolgálatának utolsó hónapját töltötte. Nagyszámú családja volt otthon: öreg édesapja, kilencven esztendő nagyapja, aki még Pugacsovra is emlékezett, két öccse, bátyja felesége (bátyját az óhithez való ragaszkodása miatt kényszermunkára küldték Szibériába), felesége, két fia, két lánya. Ő volt a családfő. Tizenhat lovuk volt odahaza, két pár ökrük, tizenöt gyeszjatyina szabad földjük búzával bevetve. Danyilo Orenburgban, majd Kazanyban szolgált, s most itt az Urálban fejezte be szolgálatát. Szilárdul tartotta magát az óhithez, nem ivott, nem dohányzott, nem evett közös edényből a „világiakkal”, és esküjét is a legszigorúbban megtartotta. Minden dolgát lassan, körülményesen, alaposan végezte, figyelmét arra összpontosította, amivel parancsnokai megbízták, és egy pillanatra sem feledkezett meg kötelességéről, amíg teljes egészségében nem teljesítette abban az értelemben, ahogyan felfogta. Most azzal bízták meg, hogy Szaratovig kísérje a két lengyel asszonyt a koporsóikkal, úgy, hogy útközben bántódásuk ne essék, s ők maguk is tisztességesen viseljék magukat, ne huncutkodjanak, Szaratovban pedig épségben adja át őket a hatóságoknak, így hát elszállította őket Szaratovig ölebestül, koporsóstul, mindenestül. Csendes, rendes fehérnépek voltak, ha polyákok is, nem vétettek senkinek. Ellenben ott Pokrovszkajában, utolsó este, a tarantász mellett elhaladva észrevette, hogy a kutyus beugrott a kocsiba, és ott nyüszített farkcsóválva, az ülés alól pedig mintha emberi hang hallatszott volna. Mikor az egyik lengyel fehérnép, az öregebbik, meglátta a kutyát a kocsiban, láthatóan megijedt, felkapta az ölebecskét, és elvitte.

„Itt valami bűzlik” – gondolta a kozák, és résen állt. Mikor éjszaka a fiatal polyák menyecske kiment a kocsihoz, alvónak tette magát, és most már tisztán hallott egy férfihangot a kocsiládából. Kora reggel elment a rendőrségre, és bejelentette, hogy a rábízott lengyel nők rosszban sántikálnak, halott helyett eleven embert visznek a ládában.

Mikor Albina rózsás, emelkedett hangulatban s abban a tudatban, hogy újuk veszélyes része immár véget ért, s néhány nap múlva szabadok lesznek, a fogadóhoz ért, meglepetten látott a kapu előtt egy szép pár lovat, melléfogott lógóssal, meg két kozákot. A kapuban összecsődült a nép, kíváncsian lestek be az udvarba.

Albina szíve tele volt bizakodással, energiával, eszébe sem jutott, hogy a kétlovas hintó meg a báméskodó csődület kapcsolatban állhat személyével. Belépett az udvarba, s nyomban a szín felé nézett, ahol tarantászuk állt; ekkor meglátta, hogy a báméskodók éppen az ő tarantászuk körül tolonganak, s abban a pillanatban meghallotta Trezorka kétségbeesett ugatását. Megtörtént a legszörnyűbb, ami csak történhetett. A tarantász előtt, ragyogó tiszta egyenruhában, napfényben csillogó pitykéekkel, lakkcsizmában ott állt egy tekintélyes, fekete barkós férfi, és recsegő, parancsoló hangon utasításokat osztogatott. Előtte, két katona által közrefogva, paraszti gúnyában, borzas hajában szalmaszálak, ott állt az ő Juzuja, és álmélkodva vonogatta széles vállát, mint aki nem érti, mi történik körülötte. Trezorka, akinek természetesen fogalma sem volt róla, hogy minden bajnak ő az okozója, szőrét felborzolva, tehetetlen dühvel ugatta a rendőrkapitányt. Albina láttára Migurski összerezzen, s oda akart menni hozzá, de a katonák visszafogták.

– Semmi baj, Albina, semmi baj – szólt Migurski, és rámosolygott szelíd mosolyával.

– Á, itt az asszonyka személyesen! – mondta a rendőrkapitány.

– Tessék csak idefáradni. A gyermekek koporsója, ugyebár? Szép! – mondta Migurski felé kacsingatva.

Albina nem tudott szólni, szívéhez kapott, s nyitott szájjal, halálos rémületben meredt urára.

Mint ahogy halál előtti vagy egyéb döntő jelentőségű percekben történni szokott: Albina egyetlen szempillantás alatt temérdek érzést, gondolatot gondolt és érzett át, holott ugyanakkor még mindig nem értette, nem hitte el, ami történt. Az első érzés, amely felbukkant benne, régi ismerős volt: a sértett büszkeség érzése, mikor hős férjét megalázottan látta, durva, közönséges emberek hatalmában. „Hogy merészelik őt fogva tartani, őt, az emberek legjobbját!” A másik érzés, amely ezzel egyidejűleg feltámadt benne, a beállott katasztrófa tudata volt. A szerencsétlenség felismerése pedig egy másiknak, élete legnagyobb szerencsétlenségének, gyermekei halálának emlékét idézte fel. És nyomban felmerült a kérdés: miért? Miért pusztultak el a gyermekei? És ez a kérdés, hogy miért pusztultak el a gyermekei, maga után vont a másik kérdést: Miért pusztul, miért gyötrődik ez a szeretett, kiváló férfi, az ő férje? És eszébe jutott, milyen szörnyű, milyen gyalázatos büntetés vár rá, s az is, hogy mindennek ő az oka, ő egyedül.

– Kicsoda ez az úr? Az ön férje? – kérdezte a rendőrkapitány.

– Miért, miért?! – sikoltott fel az asszony, majd hisztériás nevetőgörcs vett rajta erőt, leborult a ládára, mely leszerelve állt a tarantász mellett. Ludwika, zokogástól rázkódva, könnyes arccal szaladt oda hozzá.

– Panyenka, édes, drága panyenka! Jak Boga kocham, nem lesz semmi baj, semmi, de semmi baj – hajtogatta értelmetlenül, és simogatta úrnőjét.

Migurskit megbilincseltek és kivezették. Albina, ezt látva, utánvetette magát.

– Bocsáss meg nekem! – kiáltotta. – Mindennek én vagyok az oka! Én, csak én vagyok a bűnös!

– Majd megállapítjuk, hogy ki a bűnös. Magára is rákerül a sor – vetette oda a rendőrkapitány, és félretolta.

Migurskit a révátkeléshez vitték, s Albina, maga sem tudva, miért, követte őt, Ludwika rábeszélésére nem hederítve.

Danyilo Lifanov, a kozák, egész idő alatt ott állt a tarantász mellett, és komoran bámult hol a rendőrkapitányra, hol Albinára, hol a lába elé a földre.

Mikor Migurskit elvitték, s Trezorka magára maradt, farkcsóválva odaszaladt a kozákhoz, és a lábához dörgölődött. Megszokta őt a hosszú úton. A kozák félreugrott, letépte fejről sapkáját, teljes erővel földhöz vágta, félrerúgta Trezorkát, és átment a csapszékbe. A csapszékben vodkát rendelt, és egész nap, egész éjszaka ivott, elitta mindenét, még a ruháját is, s csak másnap éjjel, mikor az árokban fölébredt, tudott végre megfeledkezni a kínzó kérdésről: vajon jól tette-e, hogy felhívta a hatóságok figyelmét a polyák menyecske ládában rejtőző férjére?

Migurskit szökési kísérletért vesszőfutásra, ezer bot büntetésre ítélték. Rokonai és Wanda, kinek jó összeköttetései voltak Pétervárott, nagy nehezen elérték, hogy enyhítsék büntetését, és a vesszőfutást életfogytiglan tartó szibériai száműzetésre változtatták. Albina követte férjét.

Miklós cár pedig örvendezett, hogy a forradalom hétfejű sárkányát sikerült nemcsak Lengyelországban, hanem egész Európában elnyomnia, s büszke volt rá, hogy nem szegte meg az orosz önkényuralom hagyományait, és az orosz nép javára megtartotta Lengyelországot Oroszország uralma alatt. És a csillagos-aranyos mundért viselő emberek hódoló hada úgy ünnepelte őt ezért, hogy őszintén nagy embernek hitte magát, őszintén hitte, hogy élete, uralkodása áldást jelent az emberiségnek s főként az orosz népnek – holott öntudatlanul minden erejével ennek a népnek megrontását, elbutítását munkálta.

Petőfi Sándor: Tigris és hiéna

– részlet –

KILENCEDIK JELENÉS

Borics, Predszláva

PREDSZLÁVA *(Ki már titkon többször pillantott be egy ajtón, jön halk léptekkel)*. Csend. Elaludt. Tehát kolostorba küldesz engem? Én a másvilágra küldelek. Csitt, anyai érzet, csitt! Hiába riadsz föl, nem hallgatok szavadra. Belefojtalak bosszúm tengerébe. Nem mondta-e ő az imént hidegen, határozottan, hogy semmi fiúi érzet nincs benne irántam? És ha nem mondta volna is, mutatta ezt minden eddigi tette. Világosan mutatta. Oh, mennyit gyötört már engem. Kihozatott a kolostorból, nem kedvezésből, oh, nem; csak azért, hogy kínozzon. Nem fogsz többé kínozni, jó fiú! *(Tőrét felemeli)* Oly hideg van. Úgy fázom. Vérem csonttá fagyott. Melegíts föl, pokol tüze! *(Amint tőrét Borics mellének irányozza: villámlik, mennydörög)*

BORICS *(A mennydörgésre fölébred)*. Mi vakít? *(Újra villámlik)* A villám... *(Meglátja Predszlávát)* Vagy tőröd? Vagy szemeid?

PREDSZLÁVA. Talán mind a három.

BORICS. S mit akarsz, édesanyám?

PREDSZLÁVA. Meg akartalak ölni, édes fiam.

BORICS. Hát ölj meg, ha mersz.

PREDSZLÁVA. Szerencséd, hogy fölébredtél.

BORICS. S így nincs lelked szembeszállni velem? Nincs?

PREDSZLÁVA. Hm!

BORICS. Édesanyám, te oly gyáva vagy, amily gonosz. Megöllek hát én tégedet.

PREDSZLÁVA *(Megrettenve hátrál)*

BORICS. Add ide azt a tőrt. Add ide, ha mondom. Vagy azt gondolod, ha szépszerével meg nem kapom, nem vehetem el tőled erővel?

PREDSZLÁVA *(Elejti a tőrt)*

BORICS *(Fölvesszi)*

PREDSZLÁVA *(Félre)*. Borzasztó. És könyörögjek életemért? Nem. Tőle nem könyörgök többé, semmiért. Inkább meghalok. *(Fenn)* Ölj meg.

BORICS. Azt megteszem, ha nem mondod is.

PREDSZLÁVA. Végezz. Gyorsan. Minél előbb.

BORICS. Igazad van, édesanyám, minél előbb végeznem kell. Már úgyis soká tart a komédia, s előbb-utóbb is csak ez lenne vége, mert mi határtalanul szeretjük egymást, nemde édesanyám?

PREDSZLÁVA. Úgy van, édes fiam.

BORICS. Mint az ördög a tömjént, mint... mint... ah, egymás iránti szeretetünkre nincs hasonlat.

PREDSZLÁVA. Valóban nincs.

BORICS. Asszony, asszony; mért szültél engemet?

PREDSZLÁVA. Fiú, fiú, mért születek téged!

BORICS. A természet részeg vagy őrült volt, midőn téged anyámnak rendelt. Ezt józanon nem tehette.

PREDSZLÁVA. Oh, ezt józanan nem tehette.

BORICS. Az anya meg akarta gyilkolni fiát!

PREDSZLÁVA. És a fiú meg akarja gyilkolni anyját!

BORICS. Meg. Én gyűlöném az egész világot; csak azért nem teszem ezt, mert sajnálnám másra pazarolni gyűlölségemet, mint terád. Tiéd gyűlölségem. Egyedül tiéd. Osztatlanul. Egész végtelenségében. És van rá okom. Adott nekem a sors egy paripát, melyen a föld felét hódítottam volna meg. A nagyravágyást. Asszony, te engem lerántottál e paripáról, mely most üres nyereggel száguld keresztül a világon, míg én itt nyögök... a porban! Te Magyarország királynéja voltál. Hűtelen lettél férjedhez. S ezért én lakolok. Mit kaptam a magyar korona helyett? E nyomorú galíciai hercegséget. Ezt is kegyelemből, mint fillért a koldus. Anyám, megöllek; imádkozzál, ha akarsz.

PREDSZLÁVA. Nem akarok. Nincs mit köszönnöm a múltért, s nincs mit kérnem jövőre. Ölj meg!

BORICS. Halj meg tehát, és kárhozz el!... De nem, nem öllek meg.

PREDSZLÁVA. Hah, ég... isten... te nem ölsz meg, nem ölsz meg, fiam?... Ó, hiszen az irtózatoss is lenne.

BORICS. Nem ontom véredet. Mondják, a kiontott vér égbe kiált, és a földön elárul...

PREDSZLÁVA. Úgy van, fiam, a kiontott vér elárul, és égbe kiált. Te nem fogsz megölni.

BORICS. Nem, anyám, nem öllek meg. Megfojtalak.

PREDSZLÁVA. Mindenható! *(Székbe tántorodik)*

BORICS. Megfojtalak, anyám. Hunyd be szemeidet, ég, hunyd be szemeidet, pokol, hogy borzadásában meg ne rázkódjék a mindenség, mert ilyet vagy látott valaha, vagy sem. De mindegy. Meg kell lennie! *(Predszlávához ugrik)*

TIZEDIK JELENÉS

Előbbiek. Judit

JUDIT *(Rohan be)*. Oh, hála istennek, itt van valaki. Te vagy, férjem?... És te...

BORICS. Ki az? Ah, te vagy az, nőm? Jó, hogy jössz. Jó, hogy jössz. De, mit akarsz itt? Ki hítt?

Mi bajod? Mi lelt?

JUDIT. Oh, férjem, de téged mi lelt, téged?

BORICS. Engem? Semmi. Mi lenne? Mit keressz itt?

JUDIT. Arcod sápadt... szemed ég...

BORICS. Mit papolsz?

JUDIT. Férjem...

BORICS. Megbocsáss, édes nőm. Megbocsáss. Durva voltam. De eszem oly zavart. Lásd, anyám rosszul van. Azt sem tudom, mit cselekszem. De te, mit keressz itt?

JUDIT. Rettentő álmam volt, férjem, rettentő. De már magam sem tudom, mit álmodtam, csak hogy valami iszonyút. Fölriadtam, és leugrottam ágyamról, és futottam, hogy embert találjak. Még most is rettegek. Nem tudom bizonyosan, de ha jól emlékszem, anyánkról álmodtam. Mi bajod, anyám?

BORICS. Az meglehet. Meglehet. Az álom gyakran csodálatosan összeütközik a valóval. De már semmi baj. Ugye, édesanyám, semmi baj?

PREDSZLÁVA. Semmi, édes fiam. Nyújtsd karodat, leányom, kissé gyöngye vagyok. De nem szükség már. Erőm visszajött.

BORICS. Tehát jó éjszakát.

PREDSZLÁVA. Adjon isten neked is, édes fiam. Köszönöm, hogy segítségemre sietted. Majd meghálálom gondoskodásodat. Addig is köszönöm.

BORICS. Szívesen, édesanyám, szívesen. Máskor is.

PREDSZLÁVA *(Menet, vadul tekintve vissza Boricsra)*. Tigris!

BORICS *(Színtúgy)*. Hiéna!

Petőfi Sándor: Szabadság, szerelem!

Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért fölláldozom
Az életet,

Szabadságért föláldozom
Szerelmemet.

Pest, 1847. január 1.

Petőfi Sándor: Szomorú éj

Éjfél lesz, és én mégsem alhatom,
Mert gondomat el nem altathatom.
Mi fog történni vélem s a hazával?
E kettős kérdés tépi lelkemet.
Ah, nem érem be a magam bajával,
Még te is gyötresz, hazaszeretet!

Ez hát a költő sorsa, mindig ez,
Hogy örök vészű tengeren evez?
S mit ér, ha őt a haragos habokból
Mentő sajkával partra is tevék,
Ha itt az bántja, hogy mi lesz azokból,
Kik ott maradtak a hajóba' még?

Apám, apám, mért is taníttatál,
Miért az eke mellett nem hagyál?
A könyvet szép, de csalfa tündér lakja;
Ha fölnyitod, megkapja szívedet,
És fölvisz a legragyogóbb csillagra,
De le nem hoz... a magasból levet.

Inkább a napba, mint a könyvbe nézz.
A napvilágtól szemed fénye vész.
Nem így a könyvvel; oly világ van ebben,
Mely erősíti még szemeidet,
S közel hoz mindent... s minden vajmi szebben
Tünik föl, hogyha távol nézheted.

Miért tanultam? mért nem maradék
Földművelő, aminek szánt az ég?

Nem tölténém most kínos virrasztással
A végtelenbe nyúló éjszakát;
Lelkem fölött az álom víg dallással
Madár módjára ringatná magát.

Volnék földműves, vagy volnék juhász!
Ki messze, kint a pusztákon tanyáz,
S míg ellegelget kolompolva nyája,
Ő hűs bokorba vészi bé magát,
S nem hallja senki sem, úgy fujdogálja
Saját kedvéért a kis furulyát.

Vasárnap tisztát venni hazajár,
Hol a szerelmes lányka várja már.
A lányka jó, friss, szereti a dolgot,
S oly szép, mint a megszületett tavasz;
Csókot kap és ad a juhász, s ő boldog,
Hiszi tehát, hogy a világ is az.

Pest, 1847. január

Guillaume Apollinaire: Kötéltáncosok

Louis Dumurnek

Kertek alatt a síkon át
Templomtalan faluk porát
Fölverve rokkant csárdák mellett
Komédiások menetelnek

Elől a gyermekek sora
A többi mélán lép tova
A távoli gyümölcsfa retteg
Előre már ha integetnek

Cókmókjuk szögletes s kerek

Dobok aranyló kerekék
Bölcs állat a majom s a medve
Garast koldulgat lépegetve

Radnóti Miklós fordítása

Guillaume Apollinaire: Az éji szél

Ó nyögnek a fenyők és csúcsuk összeér
S közöttük fönn jajong a mérges déli szél
S a zúgó éjen át vadúl kacagva kóbor
Tündérraj harsonáz a szomszédos folyóból
Attis Attis Attis egyetlen s tiszta báj
Téged csúfolnak ők nevedtől zeng a táj
Mert fáid egyikét gót szélvész dönti ép le
Mint antik had riadt erdő fut új vidékre
S hogy fordul ó fenyők lándzsái hajlanak
Sötétbehullt faluk töprengnek hallgatag
Mint szűzek aggok és költők s akár a szikla
Oly némák bárki jó s hallgatnak hogyha vad
Keselyű csap le majd alvó galambjaikra

Radnóti Miklós fordítása

Kosztolányi Dezső: Struccpolitika

Szívfacsaró látvány ez a sok munkanélküli.

Hasznos, képzett emberek lézengenek köröttem, lógatják a kezüket, alszanak az utcapedokon.

Senkinek se kellene. Naponta írásbeli bizonyítványt kapnak arról, hogy fölöslegesek a világon. Nehéz ilyesmit elviselni.

– Mit törődik vele? – feddett az orvosom. – Ezen sem ön, sem én nem segíthetek. Talán más se. Kár tehát idegeskednie. Teljesen hiábavaló. Menjen pihenni. Szórakozzék kicsit. Ne törődjék vele.

Megfogadtam tanácsát. Tényleg, legokosabb nem látni azt, ami fáj.

Elutaztam egy fürdőhelyre. Beledugtam fejemet a homokba. Struccpolitikát űztem.

Ragyogó délután érkeztem meg. Az ég kék volt, a víz zöld.

Elégedetten vettem tudomásul, hogy itt általában minden az, ami. Például a tó itt tó volt, és a tónak nem kellett teknőnek vagy mosdótálnak lennie. A fa is fa volt. Mindegyik fának volt állása.

Állástalan rigót se láttam. A rigók – akár hiszik, akár nem – mindnyájan mint rigók fütyöltek az erdőben. Sőt a kutyák is futkároztak, ugattak, megmárták a nyaralók gyermekeit. Szóval teljesítették kötelességüket.

Épp ezért kitűnően mulattam.

Másnap reggel bekopogtatott szobámba egy fiatalember, aki cirkuszi egyenruhába volt öltözve.

– Alázatos tisztelettel – köszöntött, azzal az új divatú üdvözléssel, mely mindjárt fölforralja vérem, mert nem fér a fejembe, miért viseltetik egyik ember a másik iránt minden különösebb ok nélkül „alázatos tisztelettel”.

– Mit akar?

– Méltóztassék talán cirkuszjegyet venni.

– Nem veszek.

– A legalázatosabb tisztelettel esedezem. Én vagyok tudniillik a cirkusz szolgálja. Sajnos, most ebből kell élnem.

– Különben micsoda?

– Kertész, de a mai szomorú viszonyok között...

Mínthogy még soha életemben nem láttam olyan kertészt, aki cirkuszzsolga lett volna, sietve vásároltam egy cirkuszjegyet.

Ettől kezdve azonban nem mertem a kertészre tekinteni, aki a parkot ápolta, mert attól tartottam, hogy ő meg állástalan cirkuszzsolga.

Délben egy rendkívül rokonszenves, magas, szőke pincér szolgált ki. Worcester-mártással kínált. Meglepődtem, milyen hibátlan angolsággal ejtette ki ezt a szót.

– Angoltanár vagyok – rebegette, mikor borraivalót adtam neki –, angol-német szakos. Londonban és Berlinben tanultam. Négy éve „elkészültem”, a szó legszorosabb értelmében. Egyelőre, úgy látszik, még pár évet kell várnom kinevezésemre. Négyszázan vannak előttem, idősebb kollégák, sokgyermekes családapák is.

Délután arról értesültem, hogy kávéházi pincérem a békében egy erdélyi városban főispáni

titkár volt. A főpincérről semmit se tudtam meg, de abból, hogy oly villámgyorsan számolt, azt következtettem, hogy legalábbis a felsőbb matézis egyetemi professzorával álltam szemközt.

Őszintén szólva, undorodtam ezektől a lángelméktől, akik kivétel nélkül több diplomával rendelkeztek, több nyelvet beszéltek, s tudtak kettős könyvvitelt, gyorsírást és gépírást is. Végre nem bosszankodni jöttem ide, hanem üdülni, felejtetni. Hacsak tehettem, elkerültem őket, futottam előlük.

Estefelé kísértáram a tópartra.

Ott egy motorcsónak vesztegelt.

Benne a csónakos ült, valami őszbe csavarodott, elhanyagolt alak, mezítláb, csíkos hálóingben, rongyos téli nadrágban, melyet vastag cukorspárgával kötött dereka köré.

– Mehetünk, barátom? – kérdeztem tőle.

– Igenis, parancsára.

Benn a tó közepén üdvözöltem a szabad természetet, a hegyeket, a csillagokat, melyek fönn az égen örök állást kaptak.

Már-már boldog voltam, mikor a motor egyszerre pukkant: bedöglött.

– Na – idegeskedtem –, most itt alhatunk.

– Kegyeskedjék teljesen nyugodtnak lenni – szólt a csónakos. – Csak egy kis motorhiba. Tüstént kijavítom.

– Hát maga ért hozzá?

– Hogyne, kezit csókolom – mondta. – Végzett gépészmérnök vagyok, kezit csókolom.

Éjszaka lidérces álmom volt. Azt álmodtam, hogy Rubens mázolja ki szobámat, és királyok tisztogatják cipőmet. Reggel hazautaztam.

1930

Dull Ernő: Menekültek

Egyszer csak itt vannak,
ki tudja, honnan jönnek,
hová igyekeznek,
semmi szükség rájuk,

nem várják őket,
nincs otthonuk, sem hazájuk
elzárkózhatsz tőlük,
tolvajt kiálthatsz –
bármikor közékük kerülhetsz.

Ballai László: Örökség

Miután már nem lesznek,
minden a miénk lesz.
Minden.
A csorba bögre is.

Húrok

Hetven éve hunyt el Bartók Béla

Hetven éve hunyt el Bartók Béla, minden idők legnagyobb magyar zeneszerzője. Halhatatlan alakját egy tőle magától való levélrészlettel és Yehudi Menuhin emlékezésével idézzük fel:

„Azt írja egyik levelében, hogy gyógyulásom valóságos csoda. Ez csak némi fenntartással igaz: csak hemisemidemi csoda. Az a fertőzés a tüdőben persze ugyanolyan titokzatosan múlt el, ahogyan jött – ezt már utolsó levelemből is tudja. Vannak azonban – és majdnem szünet nélkül – olyan kisebb kellemetlenségek, melyeket talán sohasem lehet teljesen meggyógyítani és amelyek minden rendszeres munkát vagy koncertezést, stb. lehetetlenné tesznek. Múlt év ápr.-ban pl. a lépem kezdett lázadozni. Asheville-i doktorom mellhártyagyulladásnak vélte. Igen előzékenyen hajlandó lett volna kezelni engem, de szerencsére vissza kellett mennem New Yorkba, ahol rögtön rájöttek a hibára és lépemet durva röntgenkezeléssel büntették meg. Aztán a vérképemben fedeztek fel valami rendellenességet és ennek következtében arzénnel mérgezték. Folytassam?

Talán inkább nem.

Néhány héttel ezelőtt így szóltam: „Doktor úr, mondja meg pontosan, hogy mi a betegségem! Válasszon egy szép latin vagy görög szót és közölje velem.” Pillanatnyi habozás után nyilatkozó „Polycythemia”. Tehát újra itt vagyunk! Csakhogy ez 2 évvel ezelőtt túl sok vörös véresejtet jelentett, most pedig túl sok fehéret jelent. [...]

Van egy új munkám: egy szonáta csak hegedűre, melyet Asheville-ben írtam Menuhin számára. Nov. 26-án játszotta New York-i előadása során, csodálatos produkció volt. 4 tételből áll és kb. 20 percig tart. Félttem, hogy túl hosszú lesz; képzelje: 20 percen át egyedül csak hegedűt hallgatni. De egészen rendben volt, legalább is az én számomra. – Ha majd ő egyszer Seattle-be megy koncertezni, igyekezzék rávenni a hangversenyrendezőt, hogy ezt a darabot kérje tőle. Zenekari műveimet úgyis alig lehet ott előadni.

A Koussevitzky Alapítvány számára 1943. szept.-ben írt zenekari művem első előadása dec. 1-én és 2-án volt Bostonban. Odamentünk a próbákra előadásokra, miután ehhez az úthoz megkaptuk az orvosok nem szívesen adott engedélyét. Érdemes volt, az előadás kitűnően sikerült. Koussevitzky nagyon el van ragadtatva a műtőlés azt mondja, hogy ez „az utolsó 25 év legjobb zenekari műve” (még bálványának, Sosztakovicsnak műveit is beleértve!). Legalábbis ez az ő egyéni véleménye – Jan.-ban fogja New Yorkban játszani. Menuhin a versenyművet játszotta ebben az évben Washingtonban, Baltimore-ban, Pittsburgban, és (szept.-ben) Londonban (B.B.C.) kétszer! A következő szezónban játszani fogja Philadelphiába! és talán Bostonban.

Egész időmet – kivéve azt a néhány hetet, melyről a szóló hegedűszonáta miatt volt szükségem – különleges tudományos munkával töltöttem. Talán tudja, hogy román népzene gyűjteményem zenei részének végső formáját betegségem alatt adtam meg. Ez két kötetből áll: I.: instrumentális dallamok, II.: vokális dallamok. Már most idén továbbdolgoztam és majdnem befejeztem a III. kötetet, ez valamennyi szöveget magában foglalja. Ez egészen szokatlan munka volt számomra. Először ki kellett gondolnom egy osztályozó rendszert ennek az 1700 szövegnek; azután a rendszerezett anyagot tanulmányoztam és vizsgáltam meg a legkülönfélébb szempontokból, és végül egy csomó következtetést vontam le tanulmányaim alapján [...]

Mindnyájunkat nagyon aggaszt a magyarországi helyzet, különösen a budapesti, átkozzuk a németeket; de ez nem ad enyhülést...”

(Wilhelmine Creel asszonynak, Seattle-be; angol. New, York, 1944. dec.17.)

*

„Tudása és emlékezőképessége egyenesen meghökkentő volt. Megjelenése eltitkolta jellemének felmérhetetlen tüzet és erejét. Életének utolsó két évében – amelyre ismeretségünk terjedt –, beszédének és modorának hajszálnyira kimért pontosságától eltekintve, amely mindkét tekintetben egyaránt gyémántkeménységű és gyémánttüzzű volt, és amelyben a lehető legkevesebb gesztus, mozgás, és fizikai erő kifejtés a lehető legtöbb belső tartalommal és akaraterővel párosult, lényé semmivel sem árulta el legbensőbb énjének őszerejű nagyságát vagy ihletett látomásait.

Csupán szemei – ezek a fantasztikus módon mindenén áthatoló szemek – fedték fel igazi valóját. Ezek árulták el lelkének lángoló tüzét, míg egyre emésztődő teste féltékenyen takarékoskodott minden cseppnyi erejével, a legfontosabb célok számára tartogatva azt.

Sohasem fogom elfelejteni első találkozásunkat, 1943 novemberében. Mielőtt valaha is hallottam volna bármely művét, vagy valaha is találkoztam volna vele, Hegedűversenye partitúrájának szépségei által rabul ejtve előadtam ezt a művet a Minneapolisi Szimfonikus Zenekarral, Dimitrij Mitropulos vezénylete mellett. Mikor pedig mintegy két héttel ezután – a Carnegie Hallban, New Yorkban tartandó hangversenym műsorára tűztem hegedűre és zongorára írt Szonátáját, némi szorongással gondoskodtam róla, hogy eljátszhassam ezt a művet Bartóknak és meghallgathassam kritikai megjegyzéseit, mielőtt a nyilvánosság előtt előadnám. Egy barátom házában rendeztük meg a találkozót. Égő szemei azonnal magukkal ragadtak s a kicsiny, de szívós személyiségéből áradó aprólékoskodó, de szeplőtlenül tiszta légkör elbűvölt.

Minden teketória nélkül azonnal leült, elővette szemüvegét és ceruzáját, majd maga elé terítette a Szonáta magával hozott példányát s mi – látva, hogy nincs szükség semmi ceremóniára – elkezdtünk játszani. Modoráról, külsejéről semmi előzetes elképzelésem nem volt, de zenéje már előzőleg kinyilatkoztatta számomra lényének legbensőbb titkait: a zeneköltő képtelen bármit is titokban tartani, zenéjén keresztül minden gondolatát magadba zárhatod.

Mindjárt az első hangoknál elektromos áramkör jött létre köztünk, kötelék – lelkeket egybekapcsoló bensőséges kötelék –, amely mindvégig erős és szilárd maradt. Úgy éreztük, mintha már évek óta ismertük volna egymást. S valójában, úgy hiszem, zeneszerző és előadója között egyetlenegy szó nélkül is erősebb, bensőségesebb lelki kötelék létesülhet, mint az illető zeneszerző és évek óta ismert barátja között. A zeneszerző ugyanis személyiségének lényegét, énjének magvát művei számára tartja fenn.

Mikor az első tételt befejeztük, Bartók fölkel, odajött és a következő szavakat intézte hozzám, amelyek az ő szájából a lánggra gyúlt szenvedély fékezetlenül túlaradó kitörésével voltak egyenértékűek, azt mondotta: „Mindeddig azt hittem, hogy egy művet csak akkor adnak így elő, mikor szerzője már régesrég halott.”

Ez alkalommal történt, hogy felkértem: írjon számomra szonátát szóló-hegedűre. Ennek a műnek kéziratát 1944 júniusában küldte el nekem s én ugyanez év novemberében tartottam ősbemutatóját New Yorkban. Csodálatos ez a négytételes mű, mely egy Tempó di Ciacconát, Fúgát, Melódiát és Prestót foglal magában. Csakúgy duzzad ragyogó új ötletektől és hanghatásoktól.”

(Yehudi Menuhin: Bartók – az én szememmel)

Kosztolányi Dezső: Bartók Béla

Ezüstfej. Egy ezüstszobor finom feje, melyet az ötvös pirinyó kalapácsokkal dolgozott remekbe, esztendőnk munkája során. A test, mely a negyvennégy éves fejet emeli, törekeny, kicsiny, szinte eltűnik a szobában, hol nappal is lámpa ég. Taglejtései alig vannak. Mire valók is lennének ezek? Minden erő, lendület kell hogy művészetébe fusson, a zenébe, hol szabadon lehet hadonászni, édig nyúló karral, mozogni, önkívületes álomban. Legföllebb a szem él még az arc nyugodt síkján, a homlok fiatal hava alatt, a villogó, figyelő, sötét szem, a látó agyvelő, mely kiugrik koponyánk legmesszebb levő hegyfokára, s az ismeretvágy kétségbeesésében két kukucskálóllyukat tör magának, hogy a világba nézzen, lássa, mi van körötte. Én utálok azt a felfogást, mely a művészt keresi a hétköznapi életben. Tudom, voltak hatalmas zeneszerzők, kik inkább potrohos sekrestyésekre hasonlítottak, vagy tevébajcsárookra, vagy díjbirkózókra, mint arra a képre, melyet a műkedvelő ábránd kirajzolt magának. De ez az ember, ki előttem ül, testi mivoltában is arányos, felhúrozott, zengő, és alkotásaira kell gondolnom. Környezete: Bösendorfer- zongora, melyet a Bösendorfer-cég bocsátott rendelkezésére, kalotaszegi asztal, melyre a székegy atyafi kifaragta akkurátusán: „Bartók – Béla”, meg fenn a falon hupikék állványon három hupikék magyar paraszttányér. Ezzel felesel lenn a zongorán néhány külföldi zenei folyóirat. The League of Composers' Review, Der Auftakt stb.

– Milyen hangszeren játszott először?

Ő. Dobon.

– Dobon?

Ő. Azon. Dobot kaptam két éves koromban. Anyám meséli, hogy folyton doboltam. Rajta próbálgattam a ritmust.

– Később?

Ő. A zongora. Négy éves lehettem – ezt is anyám meséli –, magyar nótákat pötyögtettem ki, egy ujjal.

– Aztán?

Ő. Az első kotta. Ötödik születésnapomra kaptam. Erre már emlékszem. Apám – Gömör megyei kismemes, földművelési-iskolai igazgató volt Nagyszentmiklóson, Torontál megyében – maga is szerette a zenét, maga is szerzett zeneműveket, anyám szívesen zongorázott. Mindketten biztattak. De én untam a gyakorlatozást, a skálát. Mint minden gyerek. Halálosan untam. Anyám így szólt: „Tanulj, fiam, zongorázni a tánchoz, milyen szégyen azt mondani, hogy nem tudsz. És milyen szép, ha valaki zongorázik.” *Szünet.*

– Mikor kezdett komponálni ?

Ő. Kilenc éves koromban. Afféle táncdarabok ezek, bécsi keringő, csárdás, szonatinák, Mozart-utánzatok. Anyám őrzi őket, Pozsonyban.

– Ma – a Bösendorferre pillantok, mely elzengett, és szunnyadó viharokkal teli, jelentősen hallgat a szobában – gyakran zongorázik?

Ő. Ha szükségem van rá. Néha elmúlnak napok – nem – hetek is, hetek, s nem ülök le. – Ő is a zongorára néz. – Csak hangversenyeim előtt. Kénytelen vagyok hangversenyeket adni. – *Hangja halk, minden színezés nélkül.* – Most Prágából jövök. – *Itt koncerteztet, s a zene nemzetközi versenyén ő képviselte, diadalmasan, a magyarságot.*

– Melyik az első műve, melyet igazán magáénak érez?

Ő. A tizennégy zongoradarab. Az első kvartett.

– A Kossuth-szimfónia?

Ő – *int.* – Az nem. Formailag még nem érett. *A fából faragott királyfit* ilyen szempontból legkevésbé szeretem.

– Hogy dolgozik? Rendszeresen?

Ő. Ezt mondhatom: nem szeretem keverni a munkát. Ha belefogok valamibe, akkor csak annak élek, míg be nem fejezem.

– Íróasztalnál? Zongoránál?

Ő. Íróasztal, zongora között.

– Folyik még a magyar népdal gyűjtése?

Ő. 1918 óta nem voltam gyűjtőkörúton.

– Az önök föllépése előtt a magyar zenének afféle Kazinczy-korszaka volt – nemzetközi, európai epocha melyet az önök működése zenei Petőfi-Arany-korszakká emelt. Érdekes, hogy ez a mozgalom a zenében csak félszázaddal később jelentkezett, mint az irodalomban.

Ő. Holott – azt hiszem – a zenére nézve még fontosabb a népzene ismerete, mert itt jobban fejleszthető. Úgy értem, hogy a zeneszerzőt állandóan megtermékenyíti a parasztzene hallása. Nem szabad azt képzelni, hogy mi a parasztzene átültetésére, beolvasztására gondolunk, a zenekincsbe való bekebelezésébe. Nem, nem. Hanem erre: a mi muzsikánk jellegét a parasztzene adja meg. Meg erre: hogyha valaki az eredeti környezetben, a néptől hallja dalait, sokkal inkább megérti-megérzi, sokkal inkább megihleti őt, mintha hangjegyekből, gyűjteményekből ismerné. A lékör is hat rájuk. A népzene szerepéről zenénkben külföldön is sokat írtak. De újabban – főleg Amerikában – olyan (szerintem helytelen) vélemények is hallatszanak, melyek a népzeneire való támaszkodást károsnak mondják.

– Hogy viselkedett a nép a gyűjtőkkel?

Ő. – Bizalmatlanul. – A gyűjtés természete magával hozta, hogy csak öregebbekhez, főként parasztasszonyokhoz fordultam, mert régi dalainkat csak ők tudták. Bele kellett énekelniük a fonográfba, én pedig írtam a hangjegyeket. A magyarok meg a székelyek hamarosan megértették, miről van szó. Pénzt szimatoltak, de nem kértek. Szeméremből, úriasságból. De milyen nehéz egy öreg nénikét éneklésre bírni! Hogy ő figurázzék, hogy az urak esetleg csúfot üzzenek belőlük. Mindenik valami sandaságot sejtett, kelepécét, melybe nem akart beleesni. Nekünk is ravaszsághoz kellett folyamodnunk, beszélni-beszélni. Végre az öreg parasztasszony beadja a derekát. Dalolni kezd. De a közepén hirtelenül abbahagyja. Meggondolja magát. Mégse dalol. Minek? Akkor új támadást intézni, más úton, más ürüggyel, míg a fölvetel sikerül. A nép mindenütt tartózkodó az úri osztállyal szemben. A tótoknál valamivel könnyebben megy a gyűjtés, viszont a románoknál még a fiatalokat is alig lehet éneklésre bírni. Ennél a két népnél azonban már „szabott ára” volt a dalnak. Mihelyt megérkeztem, híre futamodott, hogy valami „hangban utazó” jár közöttük, hát megfizették éneküket. Legsimábban az araboknál ment. 1913-ban Biskrában gyűjtöttem, a sejkhez ajánlólevelem volt, az kirendelte arabjait, kik úgy fújták a dalokat, mint az operaénekesek.

– Milyen folyóirat ez? – *A League of Composers'-t veszem föl a zongoráról, melyben „Magyar Explorers” címen terjedelmes-lelkes cikket lelek Bartók Béla s Kodály Zoltán úttörő munkájáról. Ó egy szakaszra hívja föl figyelmemet. Együtt olvassuk. – „... Mert tudvalevő, hogy egy nép sem oly kevésbé muzikális, mint a magyar...”*

Ó. – *Szinte bosszúsan.* – Micsoda vastag tudatlanság. Még Amerikában is az. Minden paraszt énekel, az emberi természetben lakozik, hogy szereti a dalt. Hogy a mi parasztjaink nem ismerik a többszólamú éneket? Az arab, román, tót s még egy csomó más nép szintén nem ismeri. Egyáltalán, mi az, hogy egy nép muzikális? Az, hogy a paraszzenéje értékes, vagy az, hogy nagy zeneszerzőket adott a világnak? Ha az elsőt tekintem, akkor az angol nép muzikális, ha a másodikat, akkor nem. A mi gyökerünk igenis a paraszzenében van, ez őrizte meg az ázsiai öthangú skálát, a pentatonikát.

– Ha lenne ilyen ősi emlékünkhöz az irodalomban is! És ez a rokon népeknél, a finneknél is föltalálható?

Ó. – *Legyint.* – A finn népzene semmi érdekeset nem nyújt. Csupa svéd-európai visszhang. Zenénkkel az itteni népek között egyedül állunk, mint sziget. Európában legfeljebb csak olyan ázsiai eredetű népek zenéjében van pentatonika, mint a cseremiszek. Íme, például ebben a cseremiszi dalban. – *Hónapokkal ezelőtt jelent meg a magyar dalról szóló alapvető munkája, több évi művészeti-tudományos bűvárkodás eredménye, hangjegyekkel, számoszlopokkal, kimutatásokkal. Mi még nem hallottunk felőle, de már az asztalon hever a német kiadás kefelevonata, ott künn majd ismertetik hő tanulmányokban, melyeket talán számunkra is lefordítanak.*

– Milyen cél felé halad az új zene?

Ó. Ez az egyik jelszó: el a romantikusoktól! A másik: neoklasszicizmus! Romantikusnak tartják még Beethovent is. Az áramlat már Debussyvel kezdődik, és tetőfokát éri el Sztravinszkijjal, ki azt állítja, hogy Beethoven lehetett nagy ember, kitűnő jellem, ellenben egyáltalán nem volt zenész. Ezt én természetesen nem vallom. Az talán állítható, hogy nem úgy hangszerel, mint Mozart, de az *Eroicát* ma is úgy élvezem, mint annak előtte. Tagadhatatlan, nagy a visszahatás a romantikusokkal szemben, az egész világ „megálljt” kiált, Bachhoz tér vissza s a még előbbi zeneszerzőkhöz, tárgyilagos, irodalomellenes muzsikát kíván, mely nem ábrázol határozott érzést, feltétlen zenét ad. Háború előtt a németek jártak a mozgalom élén, Schönberg, az expresszionista, de háború után mintha pangás mutatkozott volna a német zenében. Most új tehetségek bukkantak föl, a huszonnyolc éves Hindemith, a huszonnégy éves Krenek, kinek egy szerzeményét most hallottam Prágában. *Concerto grosso.* (A Handel-féle cím is a neoklasszicizmust hangsúlyozza.) Ami Sztravinszkijt illeti, előző dolgaiért lelkesedem, utóbbi munkáit azonban száraznak érzem, nem tudnak fölmelegíteni.

– Ez a forradalom a festészetben már évtizedekkel ezelőtt lezajlott, mikor a „föltétlen festészet” jelszavára föltűntek a vásznon a mértani formák. De itt is kiderült, hogy minden művészet szükségszerűen emberi. Nem lehet az embertől – az érzéstől, az érzés tárgyától – teljesen függetleníteni.

Ó. Ez természetes. Különben a zene gépzenévé válik. Bach is kifejez valamit, az élet egy-egy mozzanatát, szöveges kompozícióin észlelhetjük, hogy igyekszik is kifejezni. Ha egy mély hangot leírok, aztán egy magasabbat, az már emelkedés, ha egy magas hangot megütök, aztán egy mélyebbet, az már süllyedés: az egyik okvetlenül vidámság, a másik csüggedés. El kell azonban

ismerni, hogy ennek az elfordulásnak bizonyos haszna is van, mert a zenei romanticizmus kinövése Wagnerrel és Strauss-szal már túrhetetlenné vált. Ezért keresnek, kutatnak mindenütt. Ez a prágai szaklap hírt ad egy találmányról, a Farbenlicht-Musikról, mely a zenét a színnel együtt mutatja be, mégpedig gazdaságosan – amennyiben a szem lassúbb felfogóképességét tekintetbe véve, több hangra adagol egy színt –, s a térbeli festészetet időbelivé teszi. Tehát a hangszerrel egy időben működik a fény-szer is. – *Tűnődik.* – Fény-szer. Furcsa szó. Úgy foglalkoztatja a szemet, mint a fület a zene. Fölfedezője különben magyar, László Sándor.

– *Nem* gondolja-e, hogy a stílusok e vegyítése, ez a lombikmunka, ez a nagy öntudatosság – zenében és egyéb művészetekben is – a kor meddőségére mutat?

Ő. Nem. Az öntudatosság, úgy vélem, nem baj. Hiszen sok példa van arra, hogy nagy művészi korszakok is öntudatosak voltak, már meglevő formákhoz, kialakult stílusokhoz menekültek, azokba öntötték tartalmukat. Csak egyet említek: a reneszánszot.

Az előszoba keretében áll Bartók Béla, mozdulatlanul, úgy, ahogy arcképen látni, a Manchester Guardian-ban, vagy az El Sol-ban. Nyitom az ajtót, nyílik a kilincs, valamelyik emeletről ide émeleg egy orfeumdal, melyet polgári zongorán nyúznak, irgalmatlanul. E zörejek, zeneietlen recsegések között él az az alkotó, ki fejében a muzsikát hordozza, az élet lármája körülveszi, melyet ő, a benne levő rendre figyelve, visszatol magától, elfelejt, akár az író, ki két verse között az utcán sétálva elolvasott a falon egy szigorú tömörséggel fogalmazott, hatósági ebzárlat-meghosszabbítást.

Pesti Hírlap, 1925. május 31.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu

www.marciustizenotodike.hu - © 2010-2015 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!